

שמות: שמות פרטיים

וַיִּלְדֵּךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בֵּת לְוִי. וַתֵּהָר האֵשָׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּרְא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֶהוּ שְׁלֶשָׁה יָרְחִים. וְלֹא יָכֹלָה עוֹד הִצְפִּינוּ וַתִּקַּח לוֹ תַּבַּת גֹּמָא וַתַּחְמְרָה בַּחֲמֹר וּבְזָפֹת וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וַתִּשֶׂם בְּסוּף עַל שְׁפֹת הַיָּאֵר. וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ מִרְחֹק לְדַעַה מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ. וַתֵּרָד בֵּת פְּרַעָה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנְעַרְתִּיהָ הַלְכָת עַל יַד הַיָּאֵר וַתִּרְא אֶת הַתַּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקְחָהּ. וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעַר בְּכָהּ וַתַּחְמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיֶּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה. וַתֹּאמֶר אַחֲתוֹ אֶל בֵּת פְּרַעָה הַאֲלֶךְ וְקִרְאתִי לָךְ אֵשָׁה מִיִּנְקוֹת מִן הָעִבְרִית וַתִּינַק לָךְ אֶת הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרַעָה לְכִי וַתֵּלֶךְ הַעֲלָמָה וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד. וַתֹּאמֶר לָהּ בֵּת פְּרַעָה הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינַקְהוּ לִי וְאֲנִי אֲתֵן אֶת שְׂכָרְךָ וַתִּקַּח הָאֵשָׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְיַקְהוּ. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתִּבְאֶהוּ לְבַת פְּרַעָה וַיְהִי לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתָהּ. (שמות ב, א-י)

סיפר הכתוב שאחרי שגדל הנער הביאתהו יוכבד הצדקת לבת פרעה לאמר: "הא לך גברתי הנער אשר נתת עמדי". ואומנם אומר: 'וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתָהּ', ולפי שהשם והגִּזְרָה הִיא הֵם כִּפִּי הַלְשׁוֹן הָעִבְרִית, וְהִיא לֹא הִייתה מְדַבֶּרֶת בְּלִשׁוֹן יְהוּדִית כִּי מְצִרִית הִייתה לְשׁוֹנָה; לִכֵּן, הַשְּׂכָל נֹתֵן [לְכֹאֲוֶרָה הַהִיגִיוֹן אֹמֵר] שֶׁהִיא קִרְאָתָהּ בְּשֵׁם מְצִרִי נִגְזַר מִמִּילָה בְּאוֹתוֹ הַלְשׁוֹן, וְשִׂאֲוֹתוֹ שֵׁם הָעִתִּיקוֹ כֹּתֵב הַתּוֹרָה וַתִּרְגַּם בְּלִשׁוֹן הַקּוּדֶשׁ בְּשֵׁם מֹשֶׁה. וְכֵן כֹּתֵב הָרַאב"ע, שֶׁמֹּשֶׁה שֵׁם מְתוּרָגָם, וְשֶׁבְּלִשׁוֹן מְצִרִי הִיא נִקְרָא מוֹנִיֹס.

אברבנאל קובע מראש שגם שמו הפרטי של משה וגם מדרש השם שלו ("כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתָהּ") מקורם בשפה העברית. הוא קובע כך כי עלולים

שמות

לחשוב שבת פרעה דוברת המצרית היא זאת שנתנה למשה את שמו ובשפתה. כמו כן עלולים לחשוב שכותב התורה תרגם אותו לעברית, כמו שגם סובר הפרשן רבי אברהם אבן עזרא המכונה על ידי אברבנאל ראב"ע.

ואם היה הדבר כן בשם משה, מי המונע לומר כזה בשם אדם וחוה, וקין ושת, ונח ופלג, ושאר שמות העצם מהאנשים הראשונים, שעם [אף על פי] היותם נגזרים משמות העניינים [מדרשי השם הפרטי כמו: וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הֵיְתָה אִמּוֹ כָּל הַיּוֹם (בראשית ג, כ)] ייתכן שהיו מועתקים ומתורגמים ללשון העברית מהלשון אשר דברו בו ראשונה. ולא תילקח אם כן שמהם ראייה על היות הלשון העברית ראשונה ללשונות כולן, ושבה נברא העולם וניתנה התורה כדברי חכמינו וכמו שפרשתי בסדר בראשית. אבל זה אי אפשר לציירו בשום לשון. רוצה לומר, שיועתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטיים הנגזרים מהעניינים מלשון ללשון, לפי שהיה זה חיסרון גדול וסכלות עצום לא יעשהו שום בעל שכל.

אבל אברבנאל דוחה בתוקף את סברת אבן עזרא וטוען, שאם היא נכונה יהיה צורך לבדוק האם שאר השמות הפרטיים הנזכרים בתורה לא תורגמו גם משפות אחרות. אם כן, יהיה צורך לפסול את דעת חז"ל שלשון הקודש הייתה השפה הראשונה שבה דיברו באנושות החל באדם וחוה. כי ייתכן שהייתה שפה קדומה יותר מהעברית, שממנה תורגמו השמות הפרטיים המקראיים לעברית. וזה לא ייתכן, שהרי לכל שם שאברבנאל מזכיר, כמו השם חוה, יש בתורה מדרש שם שכולו בעברית.

הלא תראה שמי שייקרא דרך משל 'שמעון' בלשון עברי נגזר מלשון שמיעה, ייקרא 'שמעון' גם כן בכל לשון מהלשונות עברי או ערבי או רומי או פרסי או יווני או הודי וזולתו, לפי ששם העצם הפרטי לא יתורגם ולא יועתק מלשון

ללשון בשום צד. אבל שם העניין שממנו נגזר שם שמעון [ו'תהר עוד ויתלד בן ויתאמר כי שְׁמַע ה' כִּי שָׁנוּאָה אֲנִי וַיִּתֵּן לִי גַם אֶת זֶה וַיִּתְקַרָּא שְׁמוֹ שְׁמַעוֹן] (שם כט, לג), שהיא מלת שמיעה, תתחלף אצל כל אחד מבעלי אלה הלשונות. וזה העניין פשוט ומוסכם בכל הלשונות. ולכן כל מעתיקי ספר ומתרגם אותו, יתרגם כל מילה ומילה מהעניינים והסיפורים והשמות הכוללים, זולתי שמות בני אדם הפרטיים שלא יתרגמם בשום צד, אבל יזכור אותם בשמות שהונחו להם בראשונה. ומפני זה זכרה התורה שמות האנשים הפרטיים כפי מה שנקראו בלשונותיהם בראשונה. לכן יתרו ורעואל בלק ובלעם סיחון ועוג פוטיפר אסנת בת פוטיפרע שהם שמות מלשונות העמים, ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותם משמות עניינים שקרו. וכבר כתב הראב"ע שצפנת פענח שקרא פרעה שם יוסף היה שם מצרי, שפירושו 'מגלה עמוקות'. ועם היותו שם ליוסף העברי, לא העתיקתו התורה לומר ויקרא פרעה שם יוסף מגלה עמוקות, לפי ששמות העצם הפרטיים לא יועתקו מלשון ללשון.

לאור כל ההתמקחות שלו עם אבן עזרא אברבנאל מגיע למסקנה חד משמעית, שבכל מלאכת תרגום לא מתרגמים שם פרטי משפה לשפה. שם שאולי ניתן בשפה המקורית בנסיבות מיוחדות.

כי הנה אדון הנביאים נקרא משה מתחילה עד יום מותו, ולא הועתק [תורגם] שמו ולא נשתנה. והטעות הזו קרה להם בחושבם שמה שאמרה תורה 'וַיִּתְקַרָּא שְׁמוֹ מֹשֶׁה' יחזור לבת פרעה, ושהיא אמרה מדברת בעדה: 'כִּי מִן הַיָּמִים מְשִׁיתָהוּ'. שרוצה לומר, כי מן הימים משיתי אותו. ואין הדבר כן, כי כל תי"ו הנקבה הנזכר בזה הפסוק היא כינוי לצדקת אם משה, לא לבת פרעה. כמו שאמר: 'וַיִּתְקַח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקָהוּ. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבֹאֵהוּ לְבֵת פְּרָעָה'. ועליה נאמר גם כן: 'וַיִּתְקַרָּא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַיִּתְאָמַר כִּי מִן הַיָּמִים מְשִׁיתָהוּ'. ופירוש הכתוב כך הוא, שאמו של משה לקחה הילד ותניקהו, ואחרי אשר גמלתו

שמות

הביאתהו לבת פרעה שלקחה אותו לה לבן. וכשהביאתהו לפניה קראה שמו 'מִשֶׁה'. רוצה לומר, יוכבד הנזכרת קראתהו כן, כי היא אמרה לבת פרעה שהיא ובני ביתה היהודים קראו שמו 'מִשֶׁה'. וְתֹאמֶר - רוצה לומר, אמו של משה אמרה לבת פרעה: 'כי מן המים משיתָהו'. כלומר: גברתי, הלא קראתי אותו משה על שם המאורע שהיה לך עמו, כי מן המים משיתָ אותו.

דווקא הפועל "מְשִׁיתָהו" במדרש השם של משה מסייע לאברבנאל להגיע למסקנה, שיוכבד היא זאת שנתנה את השם לבנה ולא בת פרעה. שכן, חסרה בפועל האות יו"ד אחרי התי"ו ולכן הוא מסביר, שבת פרעה לא אמרה: "אני משיתי אותו מהמים", אלא יוכבד היא זאת שאמרה: "את משיתָ אותו מהמים".

במבט עכשווי

שמות פרטיים לא עניינו רק פרשנים כמו אברבנאל, הם מעניינים גם כיום. רוב השמות הפרטיים המקובלים בישראל מקורם בלשונות העיקריות המדוברות בארץ¹. למרבית היהודים יש שם עברי ולמרבית הערבים יש שם ערבי, ואילו שמות שמקורם בלשונות אחרות נדירים יותר. המצב הזה נראה לנו מובן מאליו. הספר המכונן של היהדות, התנ"ך, נכתב בעברית, והטקסט המכונן של האסלאם, הקוראן, נכתב בערבית. דוברי העברית החדשה ירשו שמות עבריים רבים מן התנ"ך ומספרות חז"ל; וגם בדורות האחרונים נמשכת המסורת להעשיר את מבחר השמות בעיקר מתוך אוצר המילים העברי. ואולם בהרבה ארצות אחרות רווחים בעיקר שמות שלא נוצרו בשפת המקום. אף על פי שהשמות האלה נתפסים כמקומיים, משמעותם אינה מובנת לציבור הדוברים, וכדי לברר אותה פונים לעזרת מילונים או לעזרת מומחים. באיראן לדוגמה, רוב שמות הגברים וחלק משמות הנשים הם שמות ערביים בשל השפעת האסלאם.

למעשה לכל העמים יש שמות מושרשים שבאו מלשונות אחרות, וגם ליהודים יש שמות כאלה. מקורם במגע עם לשונות אחרות בארצות הגלות, ובמקרים רבים הם חבים את התקבלותם הנרחבת לדמויות חשובות לעם ישראל בעת העתיקה ובעת החדשה.

מן המצרית קיבלנו את השמות אֶהְרֵן ('השם גדול') ופִינָחַס ('איש שחור'); ולפי סברת חוקרים רבים גם השמות מְרִים ומְשֶׁה ממקור מצרי. לפי סברה זו פירוש השם מרים 'אישה אהובה' ופירוש השם משה – 'ילד'. אחד השמות הנפוצים בקהילות ישראל הוא אֶסְתֵּר – כשמה של אסתר המלכה וכשם המגילה שנכתבה עליה. שמה העברי של אסתר המלכה על פי המגילה עצמה היה הַדָּסָה. השם אסתר פרסי ופירושו 'כוכב'. הפרסית שייכת למשפחת הלשונות ההודו-אירופיות, לפיכך דמיון השם אסתר למילה האנגלית star, למילה הספרדית estrella ולמילים המקבילות בלשונות אירופיות רבות, אינו מקרי.

גם תולדות היהודים בעת החדשה תרמו לחברה היהודית המודרנית כמה שמות של דמויות מופת, והשם אֶדְל הוא דוגמה מובהקת לכך. אֶדְל הייתה בתו של רבי ישראל הבעל שם טוב, מייסד תנועת החסידות, וסבתו של רבי נחמן מברסלב. ככל הנראה מקור השם אדל בגרמנית של ימי הביניים. היסוד adal בגרמנית פירושו אציל. יהודי קהילות אשכנז השתמשו בשמות פרטיים רבים ממקור גרמני, בפרט בשמות נשים כגון בלומה ('פרח'), הינדה ('איילה'), ליבה ('אהבה') ושיינה ('יפה'). ואולם דווקא לשם אדל הייתה עדנה עם הפריחה המתודשת של חסידות ברסלב והתעניינות הציבור בתורת החסידות בכלל.

נֶאֱרָא: כוחות על-טבעיים

וַיִּקְרָא גַם פְּרָעָה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְׁפִּים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם
בְּלִהְטִיהֶם כֹּן. (שמות ז, יא)

וראוי לבאר במקום הזה מה הם המכשפים ומה עניין להטיהם או לטיהם שנאמר כאן בכתוב וגם אחר זה במכת הדם ובמכת הצפרדעים. ואני אבאר עניינם. הדרך הפילוסופי הוא דרך הרב המורה (רמב"ם) שכתב בפרק ל"ו חלק שלישי (במורה נבוכים) וכן בספר המדע ובפירוש המשנה החזיק בו גם כן, שהכישוף מעשה השדים הוא כולו דבר בטל כי הוא מפועל דמיון האדם, ואין לשדים מציאות חוץ לנפש וכולם הם דברים דמיוניים. ומי יתן ידעתי כפי דעתו זה. מה יאמר הרב בחרטומי מצרים? ואיך עשו המטות תנינים והמים דם והעלו את הצפרדעים? כי הנה העידה התורה שעשו אותם הדברים בפועל ובמציאות גמור, כמו שעשאו משה.

אברבנאל מביא את דעת הרמב"ם הטוען, שאין ממש בלהטוטים שעשו חרטומי מצרים ומכשפיהם. כל מה שעשו היה פרי הדמיון האנושי ולא מבוסס על מציאות. מכל מקום קשה לאברבנאל, איך זה שהתורה מציינת בפירוש שגם החרטומים הצליחו לבצע פעולות שהתממשו במציאות כמו הפיכת מטותיהם לתנינים.

ומה שראוי שיאמר בזה כפי דרך הרב הוא, שהיו החרטומים יודעים במלאכת התחבולות שעושים האנשים בפני ההמון, שבתנועותיהם ובמעשה ידיהם ישנו הצבעים והמראים עד שייראה הדבר בחלוף מה שהוא כאילו להט החרב המתהפכת. ואין הדבר עומד רגע אחד באותו מצב והראות, אבל מתנועע במהירות כדי שעיני בני אדם לא ישלטו להשיג אמיתתו. ויאמר הרב שזהו הנקרא אחיזת עיניים, ושעל זה אמרה תורה ויעשו גם הם חרטומי

מצרים בלהטיהם. רוצה לומר, בהתהפכות ומהירות תחבולותיהם שהם כלהט החרב המתהפכת. וזהו: 'וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם' (שמות ז, יב). כי עשו במטיהם תנועות כאלו היו המטות בעלי חיים כתנינים. אומנם מפני שהיה עניין נס משה פועל אלוהי עמד שעות הרבה בהיותו תנין ולא היו כן מטות החרטומים. כי לא עמדה התחבולה ההיא בהרף עין, ועל זה נאמר: 'וַיִּבְלַע מִטְּהוֹ אֶת מִטְּתָם' (שם). כלומר, שבאותו ניסיון בלע אותם והשחיתם, ולא נשאר שמה לפני פרעה מכל המטות כי אם מטה אהרן בלבד.

אברבנאל קושר בין המילה "להטים" המייצגת את מה שעשו חרטומי מצרים, לבין החרב המתהפכת החוסמת את הדרך חזרה לגן עדן (כמו שכתוב: "וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַפְּרִיכִים וְאֵת לֶהֱטֵ הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרֹךְ עֵץ הַחַיִּים". בראשית ג, כד). כי כמו שאותה חרב מתהפכת במהירות מצד לצד, כך נקטו החרטומים באחיזת עיניים ועשו את להטוטיהם במהירות שיצרה רושם של פעולה אמיתית.

אומנם במכת הדם הייתה תחבולת החרטומים שכל מימי מצרים מיד כשהיו נראים על פני הארץ נעשו דם מכוח הנס האלוהי שעשה משה. וכאשר ידעו זה החרטומים, היו אומרים לפני פרעה אף אנחנו נחפור כאן ונמצא מים ונעשה אותם דם. והיו חופרים ומוצאים מים, ואותם המים מיד היו נהפכים לדם מכוח נסו של משה והם היו מייחסים הדבר ההוא לעצמם. וגם זה מכוח תחבולותיהם היה; וזה שאמר הכתוב: 'וַיְהִי הַדָּם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיַּעֲשׂוּ כֵן חֲרַטְמֵי מִצְרָיִם בְּלִטְיָהֶם' (שם כא-כב). וככה במכת הצפרדעים שהם היו עולים מכוח נס משה, והחרטומים היו מדברים בלחש תפילותיהם כדי לרמות בני אדם ואומרים: 'עתה יעלו צפרדעים', והם היו עולים מכוח הנס האלוהי. והיו הם בתחבולותיהם מייחסים עליהם ללטיהם. והראיה על זה שלא יכלו החרטומים לבטל פועל משה לא בדם ולא בהסרת הצפרדעים, אלא לעשות

כמותו. לפי שלא היה ניכר ולא נודע אם היו הם פועלים אותו אם לא.

כל פעולה שהצליחו החרטומים לבצע כביכול, כמו חפירה ליד היאור ומציאת מים אדומים כדם, התבססה על הנס שחולל משה מראש. העובדה שלא יכלו החרטומים ליזום נס משל עצמם כמו החזרת מי היאור לקדמותם וסילוק הצפרדעים, הוכיחה את חוסר אמינותם.

במבט עכשווי

גם כיום יש אנשים שניחנו לכאורה בכוחות על טבעיים כמו החרטומים שאברבנאל כתב עליהם; "חרטומים" שמחוללים קסם או כישוף. קסם הוא פעולת שערך קוסם הנראה כאילו הוא בלתי אפשרי בהתאם להבנה המקובלת, אך למעשה נובע מזריזות של המְבַצֵּעַ או מתחבולה אחרת הניתנת להסבר. וזאת, להבדיל מכישוף העוסק בפעולות שהמדע איננו מסביר אותן. המונח קסם (magic) במקור, נגזר מהמילה היוונית "מאגיה". בזמנים העתיקים נלחמו היוונים נגד הפרסים במשך דורות, כאשר כוהני הדת הפרסיים נקראו מאגי "Magi" בפרסית. טקסים

פולחניים שהם קיימו נקראו "מאגיה" ולאחר מכן magika.

הכישוף (המאגיה) הוא פעילות שנועדה להשפיע על המציאות באמצעים על-טבעיים. במונח "כישוף" טמונה קונוטציה שלילית. מוניטין שליליים אלו נשתמרו היטב באגדות הילדים בדמותה של המכשפה הרעה. בתרבות הרוחנית של מורים רוחניים קיים מונח הנקרא 'מאגיה לבנה' והוא בעל קונוטציה חיובית לחלוטין. אנו מוצאים את המאגיה הלבנה באגדות ילדים בדמות הפיות והמלאכים, או אפילו הקוסמים שמביאים אושר והצלחה לדמויות הראשיות לאחר מאבק וסבל.

מנקודת המבט של חלק מהדתות "כישוף" שימש כמונח שלילי עבור פולחנים פגאניים של קבוצות אתניות יריבות. כאשר שומעים על מכשפות

למשל, מיד חושבים על אותן נשים שיכלו כביכול להפוך נסיך לצפרדע, עכבר לסוס ודלעת למרכבה...² ועוד מיני כוחות על-טבעיים. הספר "ההיסטוריה של הכישוף" שנכתב על ידי החוקרים ג'פרי ראסל וברוקס אלכסנדר מנסה לעמת את האנשים עם הידע הלא נכון שיש להם בנושא. השאלה "מהי מכשפה" היא עניין של הגדרה תרבותית. רופא אליל איננו מכשף. להיפך, הוא נלחם בכוחות כישוף שאחזו באדם. המונח "על-טבעי" המיוחס לכישוף גם הוא איננו מדויק. הטבעי משורטט מדי פעם מחדש. המאגיה והמדע צמחו ממקור משותף, אך ההבדל ביניהם עמוק. המדע נבחן בכלים אמפיריים ודורש הוכחות. אף על פי שהוא לא מוביל בהכרח לאמת, יש אפשרות להוכיח את רוב התיאוריות שהוליד. העוסקים במאגיה לעומת זאת, אינם טורחים כלל להוכיח ולבנות תיאוריה. הם מאמינים. כל המחקרים הנעשים בארבעים השנים האחרונות מראים, שהכישוף עדיין קיים. בישראל למשל, יש אנשים המאמינים בדת ששמה "ויקה" העוסקת בכישוף³. "ויקה" היא דת המבוססת על הדתות הפגאניות העתיקות של העמים הקלטיים. היא אינה דת המבוססת על מיניות, אינה כוללת הטלת כישופים לשליטה על אנשים אחרים, מאמיניה אינם מיסיונרים ואין הם מנסים לגייס מאמינים אחרים. גם אין לדת הזאת ספר חוקים, סידור תפילות או הנחיות מפורטות לניהול חיי היומיום. דת זו מבוססת על שימוש בכשפים כדי להתחבר לטבע באמצעות אנרגיות המצויות בו. בתל אביב יש מתכנתת מחשבים המשתתפת בפעילויות שונות בטבע; פעילויות שנועדו להעצים את החיבור לאדמה הנחשבת בדת הזאת לקדושה. היא מעריכה שיש בארץ כמה אלפים של מאמינים ב"ויקה". לדעתה, המשמעות העיקרית של המאמין בדת זאת היא להתעורר בבוקר ולשים לב לזריחה, להקדיש זמן למחשבה על כל הדברים החיוביים שרוצים שיקרו במשך היום ולהודות על כל הטוב שיש בחיים.

בא: שיעון הזמן

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה.

(שמורת יב, ב)

כי היום והשנה הם מידות זמניות וזמנים קצובים, ולכן יתחייב שיתחיל היום מן הערב שלפניו כבוא השמש והשנה תתחיל מן החורף, בהיכנס השמש במזל מאזנים (מזלו של חודש תשרי). כי בזה יתדמו הזמנים האלה לזמן הוויות האדם, בעלי החיים והצמחים. לפי שיש שם זמן עיבור ואחר כך זמן הלידה ויציאה לאוויר העולם. וזמן העיבור ביום ההוא הוא הלילה שלפניו, כי אז השמש בבטן הארץ ובתוכה. וכן בעניין השנה היה העיבור הזמן החשוך שהוא מתקופת תשרי עד ניסן, כי אז הוא זמן הזריעה. העולם כולו מעובר בהוויותיו וכוח הצמחים נכנס בבטן הארץ בתוך השורשים כל אותם השישה חודשים מהחורף עד האביב, כעצמים בבטן המלאה כל ימי ההיריון. אומנם זמן הלידה ביום הוא בזריחת השמש על הארץ כאילו יוצא מבטן האדמה, כמו שיוצא העובר מבטן אמו בלידה. וכן בשנה, הלידה היא מתקופת ניסן שיוצאים הצמחים עד תקופת תשרי. ולהיות זמן ההיריון קודם בטבע לזמן הלידה, ראוי שתהיה התחלת ההיריון הוא באמת התחלת ההוויה לגמרי. ומפני זה עשתה התורה האלוהית התחלת היום מן הערב, כמו שאמר במעשה בראשית: 'וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד' (בראשית א, ה). וכתוב: 'מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שִׁבְתְּכֶם' (ויקרא כג, לב). ועשתה התחלת השנה בתקופת תשרי להיות הזמן ההוא התחלת היריון העולם וזריעת ההוויות. ולכן נאמר: 'וַיְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה' (שמורת כג, טז), לפי שאז תצא שנה אחת ותיכנס שנה אחרת. ולזה תקנו לומר אז: 'הַיּוֹם הָרַת עוֹלָם' (פיוט הנאמר בראש השנה). הנה התבאר מכל זה, שכפי הסידור הטבעי התחלת השנה וראשיתה בערך העולם והוויותיו וענייניו בכלל הוא בחודש תשרי,

בהיכנס השמש בראש מאזניים. וכבר הסכימו בזה חכמי ההודים והכשדים עד שמפני זה קרא לחודש ההוא תשרי בלשונם, שרוצה לומר התחלה וראשית. וכן קוראים אותו היוונים גם היום בלשונם 'תשרי'.

אברבנאל עוסק בשאלה מתי בעצם מתחילה שנה לפי התורה. לכאורה לפי הפסוק המצוטט לעיל, בניסן, אלא שיש פסוק אחר בתורה שבו נזכר הביטוי "בצאת השנה" שממנו אפשר להבין שהשנה מתחילה בתשרי. ואכן חז"ל קבעו בסופו של דבר שהיא תתחיל בתשרי, שכן לפי הסברו של אברבנאל הטבע נכנס אז למעין היריון שבו הזרעים נזרעים באדמה ובאביב התבואה מוציאה לאור את יבולה. כך גם היממה המתחילה לפי התורה בערב ("וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד") נכנסת לחשיכה המזכירה את העובר המצוי ברחם החשוך של אמו, עד שנולד כמו השמש היוצאת לאור בבוקר.

לאור כל זה נשאלת השאלה, מדוע התורה מגדירה בכל זאת את חודש ניסן כראשון לחודשי השנה? התשובה היא, שזה החודש שפותח לפי התורה את השנה היהודית הפולחנית. שכן, מניסן חודש האביב מונים את שלושת הרגלים שבהם כל אחד מישראל מצווה להיראות במקדש. בהסתמך על דברי אברבנאל הנזכרים לעיל אפשר לומר, שגם היממה לפי התורה היא פולחנית. כי הוא מזכיר את משך הצום של יום הכיפורים באמצעות הביטוי "מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב" המופיע בפסוק: "שֵׁשֶׁת שָׁבָתוֹן הוּא לָכֶם וְעֵנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּתַשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שֵׁשֶׁתְּכֶם" (ויקרא כג, לב).

במבט עכשווי

הסיבה ההגיונית שמעלה אברבנאל שבגללה היממה היהודית מתחילה בערב, מעוררת מיד את השאלה מדוע היממה המקובלת באומות העולם

מתחילה דווקא בחצות הלילה. כיום, ההסבר המקובל הוא, שהיממה כפי שהיא מקובלת, נוצרה במזורים של מסדר הבנדיקטים הנוצרי⁴. ראשיתו של המסדר במאה ה-6 באיטליה עם התקבצותם של תלמידים סביב הנזיר בנדיקטוס, אשר ניסח בשנת 540 את התקנון לפיו עליהם לפעול. הנזירים של מסדר זה ביקשו להדריך את עצמם לענווה ולציות לאל. במסגרת זו הם שללו את הקניין הפרטי ואת השליטה האישית בזמן. לוח הזמנים הנוקשה של מסדר זה כלל זמני השכמה, עבודה, ארוחה וכמובן תפילה. מהמשפט בפסוק: "שָׁבַע בַּיּוֹם הַלְלֵתִיךָ..." (תהילים קיט, קסד) למדו הבנדיקטים שעליהם לקבוע שבעה זמני תפילה בכל יום. בפסוק ס"ב באותו מזמור, המשפט "חֲצוֹת-לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ..." חייב לשיטתם מדידה מדויקת של הלילה. הצורך הדתי הזה יצר אצלם מוטיבציה להגדיר את התחלת היממה בחצות בדיוק. לכן נחשבו הנזירים האלה לחלוצי השעון באירופה. היממה היא בעצם, יחידת זמן טבעית, להבדיל משעה שהיא מלאכותית⁵. השעה הוגדרה כחלק ה-12 של היום או הלילה, ואחר-כך, משהתפתחו שעונים מדויקים, כחלק ה-24 של היממה המלאה המורכבת מ-24 שעות שהן 1440 דקות ו-86400 שניות. בשימושים אזרחיים יממה מתחילה בחצות הלילה, כלומר היא נמשכת מ-00:00 בלילה עד 00:00 בלילה שלמחרת. לפי היהדות, היממה מתחילה כאמור בראשיתו של הלילה ומסתיימת בסופו של היום. החלוקה ל-60 דקות ו-60 שניות בשעה, שואבת את שורשיה מהבבלים שנהגו כבר בשנת 2000 לפנה"ס לחשב על בסיס המספר 60; הבבלים עצמם לקחו שיטה זו מהשוּמְרִים. מדוע דווקא על בסיס 60? כיום התיאוריה הרווחת היא שזהו המספר הפריק ביותר בין אחד למאה. זהו המספר הראשון שמתפרק ל-6 המספרים הראשונים 1, 2, 3, 4, 5, 6; ובנוסף, למספרים 10, 12, 15, 30. לכן קל לבטא בעזרתו שברים. אף על פי שבסיס 60 איבד מעט מ"זוהרו" הוא עדיין בשימוש

בחישוב הזמן ובמעלות של מעגל.

בעידן של היום יש לא מעט אנשים שמסתמכים על השעה שרואים בצג הסמארטפון ולא על שעון שעונדים ביד. אבל בזמנו, לשעון שהיה נרכש באופן אישי או מתקבל כמתנה, הייתה משמעות מיוחדת עבור בעליו. למשל, בשנת 1984 הוקם בקבוצת יבנה מפעל להרכבת שעונים, היחיד מסוגו בישראל⁶. זמן קצר אחר כך הוחל במאמצים לשווק את השעונים בשוק שהיה כבר אז רווי במותגי שעונים מפורסמים משוויץ ומיפן. תחילה המפעל שיווק את השעונים בעיקר בקרב ועדי עובדים, מפעלים, חברות, בנקים וכד', כי על לוח השעון הודפס הלוגו של החברה המזמינה. אחרי שנים ספורות השעון נמכר גם ליחידות צה"ל שונות. יחידות שבהן הלוחמים ענדו את השעון של המפעל כשעליו מודפס סמל יחידתם. בהמשך הוחלט לתת למוצר של המפעל את השם "עדי", שכן מדובר בשעון שהוא גם תכשיט המותאם לצרכן הישראלי ולדרישותיו הייחודיות. כמו כן הוחלט לבנות בצמוד למפעל חנות נאה, שבה נמכרים השעונים ללקוחות מזדמנים.

בְּשֵׁלַח: מעמקי הים

אֶז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָאֵה גָאֵה סוּס וָרֶכֶב וְרָמָה בְּיָם (...) מִרְקַבַּת פְּרַעַה וְחִילֹו גְּרָה בְּיָם וּמִבְּחַר שְׁלִשׁוֹ טַבְּעוֹ בְּיָם סוּף. תְּהַמַּת יִכְסִּימוּ יָרְדוּ בְּמִצּוֹלַת כְּמוֹ אֶבֶן (...) וּבְרוּחַ אֲפִיֶד נַעֲרְמוּ מִיָּם נִצְבּוּ כְּמוֹ נֶד נְזִלִים קִפְאוּ תְהַמַּת בְּלֵב יָם (...) נִשְׁפַּת בְּרוּחַךְ כִּסְמוֹ יָם צָלְלוּ פְּעוֹפֶרֶת בְּמִים אֲדִירִים (...) כִּי בָא סוּס פְּרַעַה בְּרֶכֶבוֹ וּבִכְרָשׁוֹ בְּיָם וַיִּשָּׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת מִי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בִּיבֶשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם.

ורשמ בזה שלושה נסים: הנס האחד, שהביא רוח קדים עזה בים, ומפניו נפוצו המים מפה ומפה, ונשארה פנימיות הים חרבה, ונעשתה שם נתיבה. והנס השני, שאף אותם המים שנערמו מפאת חוזק הרוח, היה ראוי לִכְבְּדוֹתָם שְׂמִיד יִשׁוּבוּ וְלֹא יַעֲמְדוּ כַּנֶּד. ולא היה כן, כי הנה נצבו כמו נד אותם המים שהיו בטבעם נזולים. והנס השלישי, שאף קרקע הים מפני המים שהיו עליו תמיד, היה ראוי שיישאר רך מאוד כטיט הלח, ויטבעו בו בני ישראל בעוברם עליו. ולא היה כן, כי הנה קפאו תהומות בלב ים וקרקעיתו, והיה נקפא אותו הטיט וקשה באופן שהלכו ישראל עליו כאילו הלכו ביבשה.

אברבנאל מזהה בקריעת ים סוף שלושה נסים: רוח מזרחית חזקה שגרמה למי הים לעמוד כמו שני קירות וביניהם מסלול למעבר; המים נשארו עומדים לזמן ממושך אף על פי שבאופן טבעי אמורים היו כנוזלים לרדת חזרה למצבם המקורי; קרקעית הים שבין שני קירות המים התייבשה, וכך יכלו בני ישראל לעבור מעליה בלי לשקוע בכוח של אדמה רטובה.

ובעבור שכיוון האויב הזה לכלות את כל זרע יעקב, לכן 'יְמִינְךָ ה' תִּרְעָץ אוֹיְבִי' (שם ו). שאתה אלוהינו 'נִשְׁפַּת בְּרוּחְךָ כִּסְמוֹ יָם' (שם י), והוא הרוח

אשר נשף באשמורת הבוקר, שאז נשפת והסכמת עליהם באותו רוח, באופן ששבו המים מאליהם וכסמו ים, עד שצללו במים אדירים כעופרת כבד שיורד למטה ולא יציף ולא יעלה למעלה.

מכיוון שהמצרים רצו לעשות כלייה בבני ישראל, הרוח שגרמה קודם למי הים לעמוד כשני קירות זה מול זה, גרמה להם גם לקרוס ולהטביע את כל צבא מצרים.

במבט עכשווי

בעוד אברבנאל מזהה בקריעת ים סוף שלושה נסים, מתמטיקאים רוסים סוברים כיום, שיש אפשרות שקריעת ים סוף התרחשה במציאות בדרך הטבע⁷. המחקר שפורסם בכתב העת של האקדמיה הרוסית למדע לפני חמש עשרה שנה, מתבסס על שונית אלמוגים הממוקמת בים סוף במיקום החציה המשוער. על פי החוקרים מפלס הים היה נמוך בהרבה באותה התקופה - וזה איפשר לבני ישראל לחצות את הים בבטחה. המתמטיקאים ביצעו חישובים והגיעו למסקנה שהרוח המזרחית החזקה המוזכרת בתורה ושנשבה לאורך אותו היום, הייתה צריכה לנשוב במהירות 100 קמ"ש כדי לחשוף את השונית ולאפשר את החציה עליה. אחד המומחים המתמחה בתופעות ימיות מסביר שזה אמור היה לקחת ליוצאים ממצרים כארבע שעות לחצות את השונית שאורכה מחוץ לחוף הוא כ-7.6 קילומטר. לדבריו, אחרי כחצי שעה מגמר החצייה, המים אמורים היו לעלות חזרה ולגרום לטביעת הצבא המצרי. ההסבר הזה מעניין אבל סותר לחלוטין את מה שמתואר בתורה בעניין מי ים סוף שניצבו כמו נד נוזלים משני צדי המעבר. מה גם שהתורה מזכירה מצולות ותהומות בים, ולא מקום רדוד יחסית כמו שונית אלמוגים.

בשנים האחרונות חקר מצולות הים תופס תאוצה⁸. עד אמצע המאה

העשרים הנחת היסוד הייתה, שהשמש היא המקור לאנרגיה של כל החי על פני האדמה ולכן חיים בעומק הים אינם יכולים להתקיים. הצלילה המאוישת הראשונה למעמקים בשנת 1931 הפריכה באופן חלקי את הגישה הזאת. שני זואולוגים צללו בתוך כדור פלדה במעמקי הים לעומק שלושה קילומטרים, כשליש מהמרחק עד הנקודה העמוקה ביותר בים. כדור הפלדה הוקף במיכלי חמצן ונזרק לים כשהוא מחובר בכבל פלדה אל אונייה. אחר כך נמשה מהים באמצעות אותו כבל. לנגד עיני הזואולוגים התגלה במעמקים עולם בצבע כחלחל, אך מואר במעין אור כוכבים המגיע מן היצורים החיים בו. אותם יצורים נראו מוכרים אך זרים - צלופחים שקופים, להקות ענק של שרימפ ודיונונים ענקיים. את מה שמתחת לעומק שלושה ק"מ הם תיארו כ"לועז הפעורה של הגיהנום". הם העריכו שמתרחשת שם פעילות פחותה, אך התברר שהייתה זו הערכה לקויה, כפי שהתברר מאוחר יותר.

במחצית השנייה של אותה מאה, נעשו ניסיונות לצלול באמצעות צוללות למקום העמוק ביותר בים. מדובר בשקע מריאנה הממוקם במערב האוקיינוס השקט ממזרח לאיי יפן. אורכו של השקע כ-2550 ק"מ ורוחבו הממוצע כ-69 ק"מ בלבד. העומק המקסימלי של השקע הוא כ-11034 מטר מתחת לפני הים, בנקודה המכונה "תהום צ'לנג'ר"; תהום הנקראת על שם אונייה שהפליגה בה משלחת של מדענים בריטים במחצית השנייה של המאה ה-19. משלחת ששמה לה למטרה אז, לאסוף מידע על האוקיינוסים: הטמפרטורה שבהם, הזרמים, הביולוגיה והגיאולוגיה של קרקעיתם.

הצלילה המאוישת הראשונה אל שקע מריאנה בוצעה באמצעות צוללת של צי ארצות הברית ב-23 בינואר 1960. הצלילה ארכה כחמש שעות ובסופה הגיעה הצוללת לעומק של 10911 מטרים. שום כלי שיט אחר לא צלל עד אז לעומק דומה. הצוות גילה כי גם בעומק זה קיימים יצורים חיים, ומכאן,

כי קיימים זרמים המביאים חמצן חדש גם בו. הצוללת שהתה כעשרים דקות על הקרקעית לפני שהחלה במסע חזרה אל פני הים. להפתעת הצוללים, גם בעומק העצום הזה התגלו יצורים חיים ובהם דגים, חסילונים ואצות פולטות אור.

אחרי כמה צלילות בלתי מאוישות שבוצעו בשקע במהלך השנים, בוצעה בו צלילה מאוישת נוספת. ב-26 במרץ 2012 צלל הבמאי ג'יימס קמרון לשקע מריאנה באמצעות צוללת אנכית במשקל 12 טון ובאורך שבעה מטרים. צלילה זו הייתה חלק מהפקתו של סרט דוקומנטרי שהבמאי צילם. בצלילה זו אספה הצוללת דגימות מן הקרקעית וצילמה בה תמונות. בכך הפך הבמאי קמרון, שביים את הסרטים "טיטאניק" ו"אווטאר", לאדם השלישי בעולם שהגיע לנקודת עומק זו בקרקעית האוקיינוסים.

יתרו: מערכת המשפט

ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב. וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן הבקר עד ערב. ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלהים. כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתני את חקי האלהים ואת תורתיו. ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה. נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך פי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך. עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך היה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים. והזהרת אתה את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שגאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל וביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך. אם את הדבר הזה תעשה וצוה אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום. וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר. ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה וביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפטו הם.

(שמות יח, יג-כו)

ואתה תדע שכל מיני אופני היועצים האלה אשר זכרתי לך פה הנה הנם היום הזה בעיר הגדולה ויניצי"א. כי יש ביניהם העצה הגדולה שהיא יותר מאלף איש, ויש עצה אחרת נקראת פרגח"י שהיא ממאתיים איש בלבד; ויש עצה אחרת מארבעים אנשים אחרים נקראת קוורינטי"א, ויש עצה אחרת

מעשרה אנשים בלבד נקראה קושיג"ו די דיי"ן. ואין ספק אצלי שעל זה נאמר כאן שרי אלפים ושרי מאות שרי חמישים ושרי עשרות. רוצה לומר, שרי אלפים שיהיו אלף איש שרים נכנסים בעצה ההיא, ושרי מאות נכנסים בעצה אחרת, ושרי חמישים בעצה אחרת, ושרי עשרות בעצה אחרת. וזה בכל שבט ושבט, כי לא היה המספר הזה מיוחס לנשפטים אלא לשופטים ולמנהיגים, שכפי איכות הדברים המתייעצים היו היועצים ממונים להנהיגם.

אברבנאל מתאר בדבריו את המציאות בעיר ונציה שבה חי באחרית ימיו. מציאות שבה היו מועצות של חכמים בהרכבים ממספרים שונים כמו שהציע יתרו למשה, להבדיל. לדעתו, יתרו לא יעץ למשה למנות שופטים לפי מספר נשפטים (בעלי דין) אלא לפי מספר יועצים המתכנסים יחד למועצה לדרך ולפסוק בנושא שנידון בפניה. לכן כשכתוב בתורה שרי חמישים, אין הכוונה לשופט שפונים אליו חמישים בעלי דין כל אחד בתורו, אלא לשר שמומחה לתחום מסוים והוא המכנס חמישים שופטים או מנהיגים לדרך בנושא ספציפי הרלוונטי לתחומו.

ואמר שהאנשים הממונים האלה על הנהגות הציבור הם ישפטו את העם בכל עת, כי בבוא האנשים אשר להם הריב לפני השופט, במעט רגע ישפטו ביניהם וילכו להם. ובזה סיבות כל העם הזה איש על מקומו יבוא בשלום, כיון שכל אדם ידע מה הוא הממונה על משפטו וילך לפניו, וכל שופט ידע במה ינהיג ובמה ישפוט, ואמת ושלום ישפטו בשעריהם. מה שלא יהיה בהיות איש אחד על רבבות אנשים, שריבוי הדברים והדינים המוחלפים והעם הרב יבלבלו שכלו ודעתו. זה הוא מה שנראה לי בזה העניין.

בזכות זה שיהיו שופטים רבים המתכנסים יחד, המשפטים לא יארכו זמן רב. מה גם שבעלי הדין ידעו מיד לאיזה שר לגשת על פי תחום התמחותו.

אם היו ממנים שופט אחד על מספר גדול של בעלי דין, הוא לא היה מצליח לשפוט כראוי מרוב עומס.

בתנאי השופטים שיעץ יתרו, שהוא אמר יראי אלוהים אנשי אמת ושונאי בצע, ולא זכר חכמים ונבונים, שהוא היה היותר צריך לעניין המשפט. וגם במשה נאמר שבחר אנשי חיל מכל ישראל, ולא אמר יראי אלוהים אנשי אמת שונאי בצע. וממה שביארתי תראה, שמשה רבנו שינה במה שעשה שינויים רבים מעצת יתרו חותנו. השינוי הא' שהוא יעצו, שמשה מעצמו ימנה השרים לרצונו ולבחירתו, ומשה לא עשה כן אבל אמר לעם: 'הבו לְכֶם אַנְשִׁים חֲכָמִים וְנְבֹנִים' (דברים א, יג). השינוי הב' שיתרו יעצו, שימנה אנשים יראי אלוהים אנשי אמת ושונאי בצע בחושובו שישפטו באומדן וסברה, ולכן לא זכר חכמים. אומנם משה אמר אנשים חכמים וידועים. וכן בסיפור המעשה אמר: 'וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל מִכָּל יִשְׂרָאֵל' (שמות יח, כה), ולא זכר יראי אלוהים ולא אנשי אמת ושונאי בצע כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם השם. השינוי הג' יתרו יעצו, שימנה השופטים מיד, ומשה לא מינה אותם אלא בנוסעם מסיני בתחילת השנה השנית, שנאמר: 'וַאֲמַר אֲלֵכֶם בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר' (דברים א, ט). השינוי הד' יתרו יעצו, שימנה אנשים לעניין המשפט בלבד, ומשה מינה אותם השרים עצמן לעניין המלחמות גם כן. וכמו שנאמר: 'אִיכָּה אֲשָׂא לְבַדִּי טַרְחָנְכֶם וּמִשְׁאָכֶם וְרִיבְכֶם' (שם יב) שהם המלחמות, כמו שאבאר במקומו בע"ה. ולכן תמצא בסיפור מלחמות מדין שהיו פקידי החיל ושרי הצבא שרי האלפים ושרי המאות. וכל זה יוכיח שמה שאמר הכתוב: 'וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנּוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמַר' (שמות יח, כד), הוא שאמר לו משה רבנו: 'ראה דבריך טובים ונכוחים, ואנכי אעשה כדברך', כדי לכבדו, אבל לא עשה משה כל אשר דיבר יתרו כי אם הישר בעיניו. ולפי שכלו יהולל איש.

בסופו של דבר משה הכניס שינויים בביצוע העצה שנתן לו יתרו חותנו כי

הוא לא רק מינה שופטים כפי שיתרו יעץ, אלא גם מפקדי צבא. את זאת לומד אברבנאל מהעובדה שכתוב שמושה בחר רק אנשי חיל ולא הזכיר את שאר התכונות הנוספות שיתרו מנה, כמו: "יָרְאֵי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֶמֶת שְׂנֵאֵי כְּצַע" (שמות יח, כא).

במבט עכשווי

מערכת המשפט בוונציה כפי שאברבנאל הכיר, הייתה שונה לחלוטין מזאת הקיימת בישראל. כיום, סמכויות השיפוט בישראל נתונות בידי הרשות השופטת⁹. הרשות השופטת מורכבת ממערכת בתי המשפט שבראשה עומד בית המשפט העליון, וכן מבתי הדין. במערכת בתי המשפט שלוש ערכאות: בית המשפט העליון, בתי המשפט המחוזיים ובתי משפט השלום. עצמאות הרשות השופטת מובטחת מפני התערבות הרשות המחוקקת (הכנסת) והרשות המבצעת (הממשלה). אי-התלות האישית שלה מובטחת בדרך בחירתו של שופט ובעניינים הנוגעים להעלאתו בדרגה, בתקופת כהונתו, בתנאי שירותו, בשכרו, בחסינותו ובענייני משמעת. לרשות השופטת יש גם אי-תלות עניינית. היא באה לידי ביטוי בכפיפות השופט למרות החוק בלבד, ואי כפיפות במילוי תפקידי השיפוט לאדם או למרות אחרת כלשהי.

בית משפט השלום הוא ערכאה (רמה) ראשונה (נמוכה) בין בתי המשפט¹⁰. הוא דן בעניינים פליליים ובעניינים אזרחיים. תחום שיפוטו הוא בדרך כלל היישוב שבו הוא נמצא. בעניינים פליליים בית משפט השלום דן בעבירות שעונשן מאסר לתקופה שאינה עולה על שבע שנים. בעניינים אזרחיים הוא דן בתביעות אזרחיות (פרט לתביעות הנוגעות למקרקעין) שסכום התביעה שבהן אינו עולה על מיליון שקלים חדשים (הסכום מתעדכן מעת לעת). כיום מצויים ברחבי המדינה 29 בתי משפט השלום. בבית משפט השלום

יושב בדרך כלל למשפט שופט אחד, ולעתים בהרכב יש שלושה שופטים. בית משפט השלום יושב גם כבית משפט לענייני משפחה, כבית משפט לתביעות קטנות, כבית משפט לעניינים מקומיים, כבית משפט לתעבורה, כבית משפט לשכירות וכבית משפט לנוער. אפשר להגיש ערעור על פסיקותיו של בית משפט השלום לבית המשפט המחוזי.

בית המשפט המחוזי דן בכל עניין שאינו בסמכותו של בית משפט השלום או בסמכותו הייחודית של בית דין אחר. קיימים חמישה בתי משפט מחוזיים: בירושלים, בתל אביב, בחיפה, בבאר שבע ובנצרת. שר המשפטים קובע את תחום שיפוטו של כל בית משפט. בעניינים פליליים, בית המשפט המחוזי דן בעניינים שאינם בסמכותו של בית משפט השלום, כגון משפטים בשל עבירות שעונשן עולה על שבע שנות מאסר (כמו רצח). בעניינים אזרחיים הוא דן בתביעות בסכום של יותר ממיליון שקלים. בנוסף דן בית המשפט המחוזי בעתירות של אסירים, בערעורים בענייני מסים ובערעורים בענייני פנקס הבוחרים לכנסת. המשפטים בבית המשפט המחוזי הם בפני שופט אחד או שלושה שופטים. הרכב של שלושה שופטים יושב במשפטים על פשעים חמורים כמו רצח, בערעורים על פסקי דין של בית משפט השלום, ובכל עניין שעליו החליט נשיא בית המשפט המחוזי. הלכה שפסק בית המשפט המחוזי מחייבת את בית משפט השלום, אבל אפשר לערער על פסיקתו לפני בית המשפט העליון.

בראש מערכת המשפט במדינה עומד בית המשפט העליון, אשר פסיקתו מחייבת את כל בתי המשפט (פרט לבית המשפט העליון עצמו). מקום מושבו הוא בירושלים ותחום שיפוטו הוא המדינה כולה. בית המשפט העליון פועל כבית משפט עליון לערעורים וכבית משפט גבוה לצדק. כבית משפט לערעורים הוא דן בערעורים על פסקי דין (בעניינים אזרחיים ופליליים) ובהחלטות אחרות של בית המשפט המחוזי, וכן בערעורים על

החלטות שיפוטיות ומעין שיפוטיות שונות, כמו חוקיות הבחירות לכנסת, מעצר מנהלי ועתירות של אסירים. כבית משפט גבוה לצדק (בג"ץ) הוא דן בעניינים שבין רשויות השלטון לבין האזרח המבקש שיגן על חירויותיו. הוא דן בעיקר בטענות של אזרחים נגד חוקיות ההחלטות של רשויות השלטון: הממשלה, הרשויות המקומיות, גופים ובעלי תפקידים ציבוריים הפועלים על פי חוק.

מספר השופטים בבית המשפט העליון נקבע על ידי הכנסת והוא בדרך כלל 12 (כיום מכהנים בבית המשפט העליון 15 שופטים). בראש בית המשפט העליון עומד נשיא בית המשפט העליון שהוא ראש מערכת השפיטה בישראל, ולצדו המשנה לנשיא. על החלטתו של בית המשפט העליון אי אפשר לערער. אולם בעניין שבית המשפט העליון נתן בו החלטה בהרכב של שלושה שופטים, יכול בית המשפט להחליט - עם מתן פסק דינו - שבית המשפט העליון ידון בו דיון נוסף בהרכב של חמישה שופטים או יותר.

למערכת השיפוט בישראל יש גם תפקידים שאינם שפיטה:

1. מינוי שופט כיושב ראש ועדת חקירה ממלכתית.
2. מינוי שופט בית המשפט העליון כראש ועדת הבחירות המרכזית המפקחת על הבחירות לכנסת. בשעת כתיבת שורות אלה מכהן בתפקיד זה חנן מלצר, שהוא גם משנה לנשיאת בית המשפט העליון אסתר חיות.

מִשְׁפָּטִים: התנהגות אלימה

ואֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לַפְּנִיָּהִם. כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עֲבָרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לַחֲפְשֵׁי חֲנָם (...). וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בְּתוּוֹ לְאִמָּה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים. אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לוֹ יַעֲדָה וְהִפְדָּה לְעַם נְכָרִי לֹא יִמְשַׁל לְמִכְרָהּ בְּבִגְדוֹ בָּהּ (...). מִכָּה אִישׁ וְמֵת מוֹת יוֹמֵת. וְאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהֶאֱלֵהִים אָנָּה לָיֶדוּ וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שְׁמָה. וְכִי יִזַּד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהַרְגוֹ בְּעֶרְמָה מֵעַם מִזְבְּחֵי תִקְחֻנּוּ לְמוֹת. וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמֵת. וְגַב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוֹמֵת. וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמֵת. וְכִי יִרְיֹב אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב. אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בְּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנָקָה הַמִּכָּה רַק שְׁבַתוֹ יִתֵּן וּרְפֵא יִרְפֵא. וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשֶׁבֶט וְמֵת תַּחַת יָדוֹ יָקוּם וְנָקָם (...). וְכִי יִנְצוּ אֲנָשִׁים וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיִנְצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אֶסוֹן עָנוּשׁ יַעֲנִשׁ כְּאֲשֶׁר יִשִּׂית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים. וְאִם אֶסוֹן יִהְיֶה וְנִתְתָּה נָפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ (...). וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ אוֹ אֶת עֵין אִמָּתוֹ וְשִׁחְתָּה לַחֲפְשֵׁי יִשְׁלַחֲנוּ תַּחַת עֵינוֹ (...). וְכִי יִגַּח שׂוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וְמֵת סָקוֹל יִסְקַל הַשׂוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשׂוֹר נָקִי. וְאִם שׂוֹר נִגַּח הוּא מִתְמַל שְׁלֶשֶׁם וְהוֹעֵד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהִמִּית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשׂוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלָיו יוֹמֵת. (שמות כא)

והנה הקדוש ברוך הוא השמיע לעמו עשרת הדברות מאמרים קצרים. וכאשר ישראל לא רצו לשמוע עוד מפי הגבורה התולדות ותולדות התולדות מהדיבורים ההם, ולא השכר שיגיעם בשמירתם, הוצרך יתברך לצוות את משה שישים לפניהם אלה המשפטים. ולא יחשוב אדם שהם מצוות מחודשות שלא נאמרו עד הנה, כי הם באמת צווים נכללים בעשרת הדברות. ולזה אמר: 'ואֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לַפְּנִיָּהִם' (שמות כא, א), בוא"ו

העיטוף. כלומר, שים לפניהם הדברים שנכללו בדיברות אשר שמעו. ולזה אמרו 'ולא לפני הדיוטות', שחושבים שאין בדיבור 'לא תִרְצָח' (שם כ, יב) אלא שלא יהרוג את חברו. כי הנה החכם ידע כי כל המשפטים האלה נכללו בדברות ההם, ויותר מהמה גם כן. אבל הספיק בזיכרון אלה שבאו בפרשה לביאור כוונתו.

שיטתו של אברבנאל בפרשת משפטים היא שכל קבוצת מצוות מייצגת את אחד הדברות הנזכרים בפרשה הקודמת. החלק הראשון בפרשה מייצג למשל את הדיבר "לא תרצח". לכן לדעתו הפרשה מתחילה בו' החיבור: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים". מדובר במשפטים שהם פירוט של הדברות שבני ישראל כבר לא יכלו או לא רצו לשמוע, אבל גם הם נאמרו למשה בסיני.

ומה שראוי שיאמר, שהמשפטים האלוהיים יובדלו משאר המשפטים של בני נח ושל שאר האומות בשני הבדלים עצומים: האחד, מצד טבע המשפטים עצמם, שהאלוהיים כוללים דברים אחדים מה שלא ימצאו במשפטי האומות. והשני, מצד הגמול והשכר הניתן לשומר המשפטים האלוהיים מאדון הכל יתברך שמו. מה שאין כן במשפטים ההסכמיים מבני אדם, כי אין בהם זולת תיקון המדינה והקיבוץ ואין בהם שכר ולא גמול ניתן מהאלוה יתברך על שמירתם, זולת תועלת עצמם.

לדעת אברבנאל ההבדל המהותי בין המצוות שניתנו למשה בסיני במסגרת האיסורים הנכללים בדיברות לבין אלה של אומות העולם הוא הפירוט שלהן. יש במצוות אלה איסורים שלא נזכרים בספרי החוקים של אומות העולם. דבר שני, אומות העולם לא זוכות לשכר מאלוהים על שמירת האיסורים שהן עצמן קבעו. הן קבעו איסורים רק כדי לקיים מהלך תקין של חיי החברה שלהן.

וזכר עשרה משפטים נכללים באותו דיבור 'לא תרצח'. והם מן 'כי תקנה עבד עבדך' (שם כא, ב) עד 'וכי יפתח איש בור' (שם לג). האחד, משפט העבד העברי. השני, משפט האמה העבריה. ששניהם נכללים ב"לא תרצח" מפני שהם כוללים לכל הגוף לחיי העבד. וכאילו בא להגיד שאם ככה לא יעשה להם הרי הוא כרוצח אותם בעודם בחיים. והשלישי, 'מכה איש ומת' (שם יב) שהיא הריגת הנפש. וביאר בזה חלוקה אם היה בשוגג או במזיד. והרביעי, 'ומכה אביו ואמו' (שם טו). שגם שלא יהרגם, אם יכה אותם ויעשה בהם פצע וחבורה ומכה טרייה, יהיה המכה חייב מיתה ונכלל ב'לא תרצח'. גם שלא יקלם בדיבור לבד, שגם הוא לו רציחה. והחמישי, שלא יגנוב אחד מאחיו וימכרוהו בבוטחו על אביו ועל אמו שיעלימו עליו, כי גם זה רציחה לאב הזקן. והשישי, אם יכה אדם את חברו, שגם הוא נקרא רוצח אפילו שלא יהרגו. והשביעי, 'וכי יכה איש את עבדו... ומת תחת ידו' (שם כ), שגם הוא בכלל 'לא תרצח'. והשמיני, 'וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וינצו לדיה' (שם כב), כי גם זה בכלל 'לא תרצח'. והתשיעי, 'וכי יכה איש את עין עבדו' (שם כו) וגומר, כי גם זה נכלל ב'לא תרצח'. העשירי, 'וכי יגח שור את איש או את אשה' (שם כח), והוא שבא על ידו הרציחה. כי הנה כל אלה המשפטים ביאר שנכללו ב'לא תרצח'. ולא היה דבר מזה אצל בני נח אלא שלא יהרגו איש את אחיו. ולכן אמר: 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם'. כי לפניהם ששמעו הדברות יוכלו, לא לפני בני נח ולא לשאר האומות.

אברבנאל מסביר כיצד הדיבר "לא תרצח" בנוי מעשרה איסורים הנזכרים בתחילת הפרשה. הוא מונה אותם ומפרט מדוע יש לראות בהם ביצוע של רצח. אצל אומות העולם לעומת זאת, כפי שהכיר במציאות שבה חי בימיו, לא היה פירוט כזה אלא רק איסור כללי לא לרצוח את הזולת.

במבט עכשווי

אברבנאל עמד על אופני האלימות הנחשבים כרצח, אבל גם האלימות כיום, אם היא לא מסתיימת ברצח, יש לה השפעה על הקורבן כאילו נרצח. השפעה בעלת השלכות מרחיקות לכת לאורך שנים, הן מבחינה נפשית והן מבחינה הישגית. לכן חברות רבות בעולם מוקיעות את ההתנהגות האלימה ומדינות חוקקו חוקים כנגדה.

האלימות כיום הפכה לחלק בלתי נפרד ממערכת ההתנהגות היומיומית¹¹. היא מתבטאת במידה הולכת וגוברת במרבית תחומי החיים. סוגי האלימות הקיימים הם: אלימות פיזית, מילולית, כלכלית, רגשית ומינית. המצב קשה במיוחד בדרום אמריקה, שהיא היבשת המסוכנת ביותר בעולם¹². אחת הסיבות העיקריות לאלימות הגבוהה שם היא שיעור העיור הגבוה. הסברים אחרים לאלימות הגבוהה הם: פעילותם של קרטלי סמים שמספקים את הביקוש לסמים והופכים לגופים אלימים, וזמינות הולכת וגוברת של כלי נשק בשילוב עם פערים חברתיים, עוני, מערכת חינוך לקויה ופשע מאורגן.

דוגמא לכך ניתן היה למצוא בזמנו, בפאבלה (בפורטוגזית: Favela) - כינויה של שכונת עוני בברזיל. הפאבלות נוצרו כתוצאה מבנייה לא חוקית מסביב לערים הגדולות או במרכזן. הן ממחישות את העוני הרב הקיים בברזיל כאשר לעיתים שכונות אלה ממוקמות במרחק של עשרות מטרים משיכונני פאר הבנויים בלב הערים. בפאבלה של ריו דה ז'נרו, למשל, הייתה קיימת אחת מאותן שכונות העוני האלימות שנשלטו על ידי גנגסטרים וברוני סמים¹³. בשנת 2008 הכריזה ממשלת ברזיל מלחמה על הפאבלות וטיהור שלהן מחוליות הגנגסטרים. בכל פאבלה שהתנהל בה מבצע טיהור כזה, הפעילה המדינה בין 2000 ל-3000 שוטרים וחילים.

תְּרוּמָה : אבני חן

אבְּנֵי שֶׁהֵם וְאֲבֵנֵי מְלֵאִים לְאֹפֶד וְלַחֹשֶׁן. (שמות כה, ז)
וְלִקְחָתָּהּ אֶת שְׁתֵּי אֲבֵנֵי שֶׁהֵם וּפְתִיחָתָּהּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. שְׁשֵׁה
מִשְׁמֹתֶם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת שְׁמוֹת הַשְּׁשֵׁה הַנּוֹתָרִים עַל הָאֶבֶן הַשְּׁנִי
כְּתוּלְדָתֶם. מַעֲשֵׂה חֶרֶשׁ אֶבֶן פְּתוּחֵי חוֹתָם תְּפַתַּח אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל שְׁמֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסִּבַּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם. (שם כח, ט-יא)
וְהַטּוֹר הַשְּׁנִי נֶפֶד סִפִּיר וְיִהְיֶה לָּם (...) וְהַטּוֹר הַרְבִּיעִי תִרְשִׁישׁ וְשֶׁהֵם וְיִשְׁפָּה
מִשְׁבְּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם. וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶינָה עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים
עָשָׂרָה עַל שְׁמֹתֶם פְּתוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל שְׁמוֹ תִּהְיֶינָה לְשָׁנֵי עָשָׂר שְׁבָט.
(שם יח-כא)

ואבני שוהם היו שתיים מהם לאפוד, ואחת מהן לחושן. ואבני מילואים היו
כולן לחושן. אומנם מה רצה במילת מְלֵאִים? כתב רש"י שעל שם שעושים
מושב זהב כמין גומה, ונותנים האבן שם למלא הגומה ההיא נקראו אֲבֵנֵי
מְלֵאִים; והגומה נקראת 'מִשְׁבְּצוֹת'. והרמב"ן חולק עליו בטענות צודקות.
והוא פירש 'אֲבֵנֵי מְלֵאִים' שיהיו אבנים שלמות שנבראו כן ולא נכרתו ממחצב,
ולא נפסל מהן כלום. וגם דעתו זה בלתי נכון אצלי, כי האבנים היקרות כולן
ייכרתו ממחצבים, וכאשר ייכרתו משם הן מבלי זוהר, והצטרכו בהכרח אל
הפיסול והחיתוך וההשוואה כדי לתת בהן התמונה הראויה והזוהר הראוי.
ואיך יהיו אם כן בשלמותן כמו שנולדו?

אברבנאל מפגין בפירושו ידע בליטוש יהלומים ואבני חן. הוא חולק על
רש"י הטוען שבמילים "אֲבֵנֵי מְלֵאִים" הכוונה לאבני חן הממלאות גומות
בחושן; גומות שהתורה קוראת להן "מִשְׁבְּצוֹת". כמו כן הוא חולק על
רמב"ן הטוען שמדובר באבני חן מיוחדות שנבראו בטבע מושלמות מבלי

שהיה צורך לחצוב אותן במחצבה וללטש אותן. לדעתו של אברבנאל מדובר באבני חן שנחצבו במחצבה, ועברו עיבוד שכלל גם את הבלטת זוהרן.

כל שכן באבני החושן היו מפותחות עליהן שמות בני ישראל. ואי אפשר שיהיה זה בהיותן בשלמותן מבלי חיתוך דבר מה. ואף שיהיה הפיתוח על ידי השמיר, כדבריהם ז"ל, בהכרח השמיר יחתוך ויסיר מהן חלקים לצורך הפיתוח.

ליטוש אבני החן של אבני החושן היה מתבצע לדעת חז"ל באמצעות שמיר. השמיר הוא חומר או בעל חיים אגדי המוזכר בתלמוד ובספרות האגדה כבעל יכולת לבקע כל חומר שאיתו בא במגע. על פי פירוש רש"י, השמיר היה מין תולעת. השמיר מובא כהסבר כיצד ביקע משה רבנו את אבני החושן, ובעיקר כיצד בנה שלמה המלך את בית המקדש בלי לעשות שימוש בברזל לסיתות אבני הבניין. על אבנים אלו נאמר: "וְהַבֵּית בְּהַבְּנֹתוֹ אֲבָן שְׁלֵמָה מְסֻעַ נִבְנָה וּמִקְבוֹת וְהַגִּרְזָן כָּל כְּלֵי בְרָזֶל לֹא נִשְׁמַע בְּבֵית בְּהַבְּנֹתוֹ" (מלכים א' ו, ז).

ובמסכת סוטה (מ"ח) אמרו: אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו, שנאמר 'פְּתוּחֵי חֹתֶם', ואין מפרישין עליהן באיזמל, שנאמר 'בְּמִלּוֹאֲתֶם'. אבל מביא שמיר, ומראה להן, והן נבקעין מאליהם.

הגמרא במסכת סוטה מסבירה שהשמיר ביצע את פעולת החיתוך של אבני המילואים ואת עיצוב אותיות שמות בני ישראל עליהן, כיוון שנאמר בתורה "בְּמִלּוֹאֲתֶם". כלומר, האבנים היו מלאות במובן זה שלא עברו עיבוד באמצעות פטיש ואיזמל. צורותיהן של אותיות שמות בני ישראל היו אם כן ניכרות באבני החן בזכות השמיר כמו השקעים שטבעת חותם עושה

בחומר שהיא מטביעה בו את צורתה. כי אם החומר שטובעים בו הוא רך, די במגע האותיות הכולטות בטבעת החותם לעצב את הצורה השקועה.

הנה ביארו שהיו האבנים נבקעות ולא היו אם כן בשלמותם בלי חסרון דבר, כי לא אמרו זה אלא להגיד שלא יניפו עליהן כלי ברזל. אבל לא יכחישו שיסירו מהן חלקים מגופיהן בפיתוח. ולכן אומר אני, שבעבור שהיו אבני השוהם באפוד מועטות וגדולות, שהיו שישה משמות השבטים מפותחים על האבן האחת, ושישה על האבן השנית, לכן היו מונחות באפוד על שתי כתפיו כל אבן בפני עצמה משובצת זהב בכתף. וכיוון שלא היו אבני השוהם אשר באפוד מחוברות זו לזו, לא נאמר בהן 'בְּמִלּוֹאֲתָם'. אומנם בחושן, שציווה שיהיו י"ב אבנים סמוכות ומחוברות זו לזו, והוא היה קטן, כמו שאמרו 'זָרְת אָרְפוּ וְזָרְת רָחַבו' (שמות כח, טז), והיו בו ארבעה טורים מהאבנים, ועשה החושן כולו מלא אבנים. ומפני שהאבנים ההן היו ממלאות את החושן, נאמר באבני החושן לשון מילוי. ולשון הכתוב מורה עליו בביאור, שאמר 'וּמִלְאֲתָ בּוּ מִלְאֲתָ אָבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן' (שם יז). שפירש לך, שהמילוי היה מרוב האבנים שהיו ממלאות בהנחתן את החושן כולו. ואמר בסוף זיכרונם 'מִשְׁבָּצִים זָהָב יְהִיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם' (שם כ). רוצה לומר, שאותו המילוי אשר ימלאו האבנים את החושן יהיו עם משבצותיהן אחת סמוכה לחברתה מבלי ריקות ולא הפרש ביניהן.

אברכנאל עושה הבחנה בין שתי אבני השוהם של האפוד שעל כל אחת מהן היו שישה שמות משמות בני ישראל, וכל אחת מהן הייתה מונחת על כתף אחרת של אהרון הכהן, ובין שתיים עשרה אבני החושן שהיו מונחות בחושן שעל חזהו. ההבדל הוא שבאבני השוהם לא כתוב עליהן "בְּמִלּוֹאֲתָם" כי הן היו פרודות זו מזו, בעוד שאבני החושן הצמודות, כן.

במבט עכשווי

אין להתפלא על כך שאברבנאל התמצא באבני חן, שכן הוא הסתובב בחצרות מלכים. אך גם אנשים שלא היו מקורבים למלכות כמו אברבנאל נמשכו לאבני חן בשל יופיין ונדירותן, ויצרו מהן תכשיטים. עד היום אבני חן חלק מהתרבות האנושית.

בדרך כלל אבני החן נמצאות בסלעים במעמקי האדמה או בנהרות ובנחלים. כאשר האבנים הן במצבן הטבעי הן נראות כמו אבנים רגילות. לאחר שמקלפים את קליפתן העשויה ממינרלים ומלטשים אותן, מגלים את האבן המבריקה הנמצאת בפנים. ערכה הכספי של האבן נקבע על פי משקלה בקרטים. קרט היא יחידת משקל באבני חן השווה בדיוק ל-200 מיליגרם. זיהויה של אבן החן נקבע על ידי מומחים שיודעים להבחין בין סוגי המינרלים. כיום ניתן ליצור באופן מלאכותי אבני חן כמו אבני האודם, הברקת, הספיר והיהלום.

כשמקבלים במלטשה יהלומים גולמיים מתחילה עבודת ליטוש זהירה¹⁴. בעזרת מצלמה זעירה שמחוברת למחשב בוחנים כל יהלום ויהלום. הצבע והניקיון שלו נבדקים היטב ומתועדים, והאבן נרשמת על כל פרטיה במאגר. הוראות מדויקות נרשמות לליטושה והיא מועברת למלטש. ישנם תהליכים שונים בליטוש, כולל ניסור היהלום בלייזר שמאבד מעט מאד מהמשקל של היהלום. ישנו ליטוש מיוחד ליהלומים לבנים ותהליך ליטוש אחר ליהלומים צבעוניים. הליטוש עצמו נעשה באופן אוטומטי על ידי מכונה שמחוברת למחשב. לאחר הליטוש נבחנת כל אבן על ידי גמולוג, מומחה ליהלומים, שמאשר את הביצוע או מחזיר את היהלום לתיקונים ושיפורים בליטוש.

ליטוש היהלום הוא הדבר היחיד שאינו תלוי בהיווצרות הטבעית אלא ביד

האדם והחלטותיו¹⁵. ליטוש יהלום המכונה גם חיתוך יהלום, לא מתייחס לצורה אליה ליטשו אותו (לב, עגול, מרובע, אובאלי וכדומה) אלא לעמידה באמות מידה מסוימות שהצירוף ביניהן מביא אותו לרמת החזר אור מקסימלית. במילים פשוטות – ליטוש איכותי של יהלום יגרום לו לנצנץ יותר.

כיום יש יהלום מיוחד שעבר גלגולים רבים במהלך הדורות, ושמחוזה עבור הודו המודרנית מקור לגאווה לאומית. מדובר ביהלום הקוהינור. יהלום שההשערה הרווחת לגביו היא שהתגלה במכרות גולקונדה שבדרום הודו במאה ה-13¹⁶. במרוצת הדורות הלכו ונקשרו ביהלום אמונות מטאפיסיות רבות, לפיהן המחזיק בו זוכה בברכת האל ומובטחת לו שליטה בעולם. הבריטים דרשו את היהלום במאה ה-19 אחרי שהשתלטו בשנת 1849 על לאהור בירת הממלכה הסיקהית. הם הציעו להודים שיתנו את היהלום כמתנה לוויקטוריה מלכת בריטניה בתמורה לטובות הנאה שונות. ואכן, בשנת 1851 הם הצליחו לשכנע את ההודים, והיהלום נמסר למלכה. כיום היהלום משובץ בכתרה של אליזבת, מלכת הממלכה המאוחדת, שמולכת מאז שנת 1952.

תְּצִוָּה: לבוש המכנסיים

וּלְבַנְי אֶהְרֹן תַּעֲשֶׂה כַּתְנֹת וְעִשִׂיתָ לָהֶם אֲבָנִיטִים וּמִגְבְּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וְהַלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת אֶהְרֹן אַחִיד וְאֶת בְּנָיו אִתּוֹ וּמִשְׁחַתָּ אֹתָם וּמְלֵאֲתָ אֹת יָדָם וְקִדְשְׁתָּ אֹתָם וְכִהְנֹו לִי. וְעֲשֵׂה לָהֶם מְכַנְסֵי בָד לְכִסּוֹת בָּשָׂר עָרוּה, מִמְּתָנִים וְעַד יָרְכִים יִהְיוּ. וְהָיוּ עַל אֶהְרֹן וְעַל בְּנָיו בְּבֹאֵם אֶל אֶהְל מוֹעֵד אוּ בְגִשְׁתֶּם אֶל הַמִּזְבֵּחַ לְשֵׁרֶת בְּקֹדֶשׁ וְלֹא יִשְׂאוּ עֵוֹן וְמִתּוֹ חֲקֹת עוֹלָם לוֹ וּלְזָרְעוֹ אַחֲרָיו". (שמות כח, מ-מג)

הנה לא זכר עם הבגדים האלה את המכנסיים, וזכר אותו אחרי הזהרת המשיחה הקדושה. שנאמר: 'וְעֲשֵׂה לָהֶם מְכַנְסֵי בָד' וגו' (שמות כח, מב). לפי ששאר הבגדים אמר שהיו 'לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת', שכל הרואה אותם מלובשים בהם ידעו כי הם אנשי קודש. אך מכנסי בד לא היו נראים לעין, ולכך לא היו לכבוד ולתפארת. אבל אם מדרך הצניעות לכסות בשר הערווה בגשתם אל המזבח לשרת אם בגדיהם קצרים, או כדי שלא יגביה הרוח. ולזה מ'מְמִתָּנִים וְעַד יָרְכִים יִהְיוּ'.

לדעת אברבנאל יש לשים לב לכמה עובדות שהתורה מזכירה בעניין בגדי הכוהנים: א. ההוראה לתפור מכנסיים עבור הכוהנים הפשוטים ניתנה בנפרד ורק אחרי שהוקדשו לעבודתם. ב. התורה מציינת שהמכנסיים נועדו לכסות את ערוות הכוהנים ולכן, מכיוון שלא נראו כלפי חוץ, הם לא היו בגדר בגדים לכבוד ולתפארת כמו שאר הבגדים שהוכיחו על מעמד הכוהנים ומחויבותם לתפקיד. במילים מודרניות אפשר לומר, שמכנסי הכוהנים היו מעין זוג תחתונים. לעומת זאת הכותונת שהכוהנים לבשו על גופם הייתה לדעת חז"ל מעין חלוק ארוך שכיסה את הרגליים.

ואין ראוי שיובן המאמר הזה שיהיו המכנסיים מסוף המותניים עד התחלת

שמות

הירכיים כי אין ביניהם אמצעי. ולא גם כן מסוף המותניים עד סוף הירכיים, כי לא תתכסה בהם הערווה כראוי. וכל שכן אם היו מראש המותניים עד ראש הירכיים. ולכך יהיה הרצון בזה מראש המותניים עד סוף הירכיים.

אברבנאל קובע על סמך הפסוק המצוטט לעיל ("מִמְתַּנִּים יָעַד יָרְכִים יִקְהִיו"), שהמכנסיים התפרשו מראש המותניים עד סוף הברכיים, כי אם זה לא היה כך, הערווה לא הייתה מכוסה כראוי.

ואמר 'וְהָיוּ עַל אֶהָרָן וְעַל בְּנָיו' להגיד, שיהיו המכנסיים שווים באהרן כהן גדול ובבניו, כי לא יהיה הבדל ביניהם בלבוש הזה כמו שהוא בשאר הבגדים שזכר.

בין הכוהן הגדול לשאר הכוהנים היו הבדלים במספר הבגדים ובמראה שלהם. הכוהן הגדול לבש שמונה מיני בגדים בעוד כוהן רגיל, ארבעה. לכוהן הגדול היו בגדי זהב בעוד שלכוהן רגיל, לא. אבל במכנסיים היה שוויון. אותו זוג מכנסיים מבחינת גודל ומראה שלבש הכוהן הרגיל (ההדיוט), לבש גם הכוהן הגדול. את זאת למד אברבנאל מהמילים: "וְהָיוּ עַל אֶהָרָן וְעַל בְּנָיו" המצוטטות לעיל.

במבט עכשווי

המכנסיים של היום הם לבוש שנראה כלפי חוץ, להבדיל מאלה של הכוהנים שלא היו נראים, ושלדעת אברבנאל שימשו כמעין זוג תחתונים. בתרבות המערבית מכנסיים הפכו לבגד החיצוני הנפוץ ביותר לפלג הגוף התחתון של הגברים החל מהמאה ה-16. נשים לא נהגו ללבוש מכנסיים עד תחילת המאה ה-20, אולם מאז, מנהג זה משתנה בהדרגה.

כיום המכנסיים הפופולריים ביותר הם מכנסי ג'ינס המשמשים לבוש יומיומי ברחבי העולם. לבוש שקיים בצורות, בגזרות, בשפשופים

ובצבעים שונים. המכנסיים עשויים מבד כותנה שזור אלכסונית כך שחוטי הערב עוברים מעבר לשני חוטי שתי או יותר ובסטייה משורה לשורה. הבד יוצר לראשונה בעיר נים שבצרפת, והוא נודע בתחילה בשם Serge de Nimes (בצרפתית: סרז' ד-נים). עם השנים השם התקצר ל-Nimes ובאיות מודרני Denim. במכנסי ג'ינס, חוטי הערב הם לרוב בצבע כחול (או אינדיגו) וחוטי השתי לבנים, כך שמתקבל גוון כחול בצד החיצוני של המכנסים וגוון בהיר-לבן בצד הפנימי. השימוש בבד נפוץ לצורכי עבודה וליצירת ריפוד מאחר שכתמים נראים עליו פחות. לאחר צביעת הבד המיועד לייצור בגדים, הוא עובר שטיפה כדי שיתרכך וכדי למנוע את התכווצותו בכביסה. בד שלא עובר תהליך שטיפה בזמן ייצור הבגד נוטה לדהות, דבר הנחשב דווקא לרצוי.

ג'ינס מודרני נוצר לראשונה בג'נובה שבאיטליה, כשהעיר הייתה רפובליקה עצמאית. הג'ינסים נוצרו לשימוש הצי הגנואי מכיוון שהיו בו את כל התכונות הנחוצות למכנסי מלחים. שמו של הג'ינס הגיע מאיטלקית: blu di genova (כחול מג'נובה), שהפך בצרפתית ל-bleu de Genes, שיבוש של הצורה הצרפתית הפכה ל-jeans האנגלי. לימים נוסדה חברת טקסטיל אמריקנית בשם 'לוי שטראוס ושות', שהתמחתה בייצור מוצרי לבוש. היא ייצרה פריטי לבוש העשויים מבד דנים (ג'ינס) תחת שם המותג (Levi's). את החברה ייסד מהגר ממוצא גרמני-יהודי בשם לוי שטראוס, שהיגר לחוף המערבי של ארצות הברית במטרה לפתוח חנות טקסטיל יחד עם אחיו. באותם ימים הגיעו אלפי מחפשי זהב לאזור ותרמו להתפתחותה המהירה של קליפורניה. במרוצת הזמן הבחין לוי כי מכנסיהם של מחפשי הזהב לא היו מתאימים לסוג זה של עבודה, ולכן ייצר עבורם את מכנסי הג'ינס העמידים.

פִּי תִשָּׂא: בִּינָה מִלֵּאכֹתִית

רָאָה קְרָאתִי בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה. וְאַמְלֵא אֶתְּו רֹחַ
אֱלֹהִים בְּחֻמָּה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה. לְחֹשֶׁב מְחֻשְׁבֵּת לַעֲשׂוֹת
בְּזָהָב וּבְכֶסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת. וּבַחֲרֹשֶׁת אָבֹן לְמִלֵּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת כָּל
מְלָאכָה. וְאֲנִי הִנֵּה נִתְּתִי אֶתְּו אֶתְּו לִי אֶתְּו לְמִטָּה דָן וּבְלֵב כָּל
חֻכְמֵי לֵב נִתְּתִי חֻמָּה וְעֲשׂוֹ אֶתְּו כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתָּךְ. (שמות לא, ב-ו)

אחשוב שהיו בישראל כיתות חלוקות במי תיעשה המלאכה הקדושה מהמשכן וכליו. והיה אדון הנביאים מסופק מאוד מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קודשו לעשותה, לפי שרבים מישראל בכוונה רצויה היו מתנדבים לומר: 'אני אדע לעשות כל זה', כדי לעבוד את עבודת הקודש.

לדעת אברבנאל היה ויכוח בין קבוצות שונות בעם מי יבנה את המשכן וכליו. גם למשה היו ספקות מי יזכה לבנות אותו כי רבים התנדבו לבצע את המצווה.

ועם היות שידע משה חוכמת בצלאל ורוב תבונתו, היה ירא להפקידו על המלאכה לפי שהיה בן אורי בן חור בן מרים בן אחותו. שמא יאמרו ישראל משה עשה עצמו מלך, ואת אהרן אחיו כהן גדול, ואת בני אהרן כוהני ה', ואף את בצלאל, מפני שהיה נכדה של אחותו נתן כל התרומה בידו והפקידו על מלאכת ה'.

משה הכיר מקרוב את יכולותיו של בצלאל משום שהיה הנין של מרים אחותו, אבל כיוון שחשש שהעם יאשים אותו בַּנְּפוּטִיזְם הוא השאיר לקדוש ברוך הוא לבחור בו כמי שיבנה את המשכן. נפוטיזם הוא כינוי לנוהגם של בעלי שררה להעדיף במינוי למשרות את קרובי משפחתם על פני אנשים אחרים.

ומהם היו אומרים שהיה בלתי אפשר שאיש מבני ישראל שְׁכָלוּ ימיהם בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, ידעו לעשות בזהב ובכסף ובאבנים יקרות כי לא ניסו ללכת באלה. ומהם היו אומרים שאהליאב היה יודע יותר מבצלאל, והוא היה ראוי לפקוד על המלאכה. ולכן ביאר השם למשה מי יפקיד עליה. והשיב לדברי כל אחד מהכיתות האלה באומרו: 'רְאֵה קְרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל', אל תחוש לדברי האומרים. ראה אתה וכל איש מהם יראה, שאני בחרתי בבצלאל לעשות המלאכה הזאת, וקראתי אותו בשמו ובשם אביו ואבי אביו בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. כי האדם יראה לעיניים ואני רואה ללבב מי הראוי, ואמלא אותו רוח אלוהים.

קבוצה אחת בעם חששה שלא יימצא איש שיוכל לבצע מלאכה כה מורכבת מאחר ולא מזמן יצאו מעבדות. עבד אינו מסוגל להיות יצירתי לא ברעיונות ולא במעשים. לעומתה קבוצה אחרת טענה שאהליהב בן אחיסמך מוכשר יותר מבצלאל. לכן, בגלל כל הסיבות האלה, אלוהים החליט את מי להפקיד על המלאכה ולא אף אחד אחר. אברבנאל מעלה בעצם השערות שונות שבגללן דווקא בצלאל נבחר, שכן כל מה שהוא כתב בהקשר של בחירתו לא נזכר בתורה.

והחכמה היא העיונית המעיינת בדברים ההכרחיים שאינם תלויים בבחירתנו. והתבונה היא במידות ובשכל המעשי המעיין בדברים התלויים בבחירתנו. והדעת הוא כולל לכולם. וידוע שמי שהשתלם שכלו בשכל העיוני והשגותיו, יקצר בשכל המעשי בידיעותיו. ומפני זה החכמים המתבודדים בעיונם, תמצאם פתאים בענייני המדינות, עד שמפני זה ייעד ישעיהו הנביא על מלך המשיח: 'וְנָחָה עָלָיו רוּחַ ה': רוּחַ חֲכָמָה וּבִינָה, רוּחַ עֲצָה וּגְבוּרָה, רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה'" (ישעיה יא, ב). כלומר, בשכל העיוני ובמעשי יחד. ולכן היה מהפלא בבצלאל בהיותו שלם בחוכמה שהיא העיונית, ובתבונה שהיא ידיעת

המדיניות. ושיבחו בזה להגיד שבחוכמתו ידע טבעי כל הנמצאים שהמשכן וכליו רומזים אליהם, ולזה כיוונו חכמינו זיכרונם לברכה באומרם (ברכות נ"ה): 'יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהן שמים וארץ'. רוצה לומר, שהיה מבין רמזי המשכן בשמים ובארץ ועל כן שיבחו בחוכמה; וכן הרמזים התורניים. ולכך שיבחו בתבונה.

אברבנאל מגדיר את ההבדל בין שלוש מילים נרדפות בשפה: חכמה, בינה ודעת. חכמה היא היכולת העיונית של האדם, בינה היא היכולת המעשית, ודעת כוללת את שתיהן. שכן, בדרך כלל אדם עיוני חסר יכולת מעשית, ואדם מעשי חסר יכולת עיונית. לכן נדיר למצוא אדם מוכשר כמו בצלאל בונה המשכן שניחן בשתי היכולות גם יחד.

במבט עכשווי

לאור כל מה שכתב לעיל אברבנאל, איך מגדירים כיום את ההבדל בין תבונה לחוכמה¹⁷? לכאורה תבונה וחוכמה הם אותו דבר אבל זה לא כך. כיום מקובל לומר שבני האדם הם יצורים תבוניים ולא יצורים חכמים. מבחינת היכולת ההתפתחותית, כאשר פועלים במסגרת התבונה, ההתפתחות נובעת מפנים האישיות. כאשר מדובר על חוכמה, זאת התפתחות שנוצרת כתוצאה מהסביבה והיא תוצר של ההמון. התבונה שנמצאת בתוככי האישיות מאפשרת לקחת רסיסי מידע ולפתח אותם. היא נותנת אפשרות לנחש דבר שלולא היא, לא ניתן היה לעשות זאת. התבונה בנויה על דברים קודמים והיא לוקחת אותם ומנסה להרחיבם לדברים חדשים. לעומתה החוכמה מתמודדת עם התוצאות ולא מסוגלת לזהות דברים עתידיים. היא מסוגלת להשתמש בדברים עכשוויים ותוצאתיים כדי לנצל את זה בצורה הטובה ביותר, אבל לא מסוגלת למנוע דברים. כיום מרבים לדבר על 'בינה מלאכותית' הנקראת גם 'אינטליגנציה

מלאכותית'. בינה מלאכותית היא ענף של מדעי המחשב העוסק ביכולת לתכנת מחשבים לפעול באופן המציג יכולות שאפיינו עד כה את הבינה האנושית בלבד. כלומר, גורמים למכונה להתנהג בדרך שהייתה נחשבת לאינטליגנטית לו אדם התנהג כך. העוסקים בבינה מלאכותית מבכרים לעיתים הגדרה מצמצמת של מושג זה ואומרים, שהיא כל מה שאדם יודע לעשות אך עדיין אין הוא יודע לתכנת אותו. בהתאם להגדרה זו, היכולת לשחק שחמט נחשבה ליכולת שבמסגרת הבינה המלאכותית עד השלב שבו הצליחו לתכנת את המחשב כך שיתחיל לנצח.

המבחן המקובל ביותר לבינה מלאכותית הוטבע בשנת 1950 על ידי אלן טיורינג, והוא ידוע בשם "מבחן טיורינג". מכונה תיחשב לתבונית לפי מבחן זה, אם יינתן לאדם "הבוחן" היושב בחדר סגור לנהל שיחה באמצעות ממשק מחשב (Console) עם שתי ישויות שנמצאות בחדר אחר, כאשר אחת מהן תהיה מכונה והשנייה אנושית, והמשוחח לא יוכל לזהות מי משתי הישויות היא מכונה או אדם מכונה.

טיורינג היה מתמטיקאי בריטי, ממניחי היסודות למדעי המחשב. הוא הגיע להישגים יוצאי דופן בצד התאורטי ובצד המעשי של מדעים אלה. בצד התאורטי הנחיל טיורינג לעולם את מכונת טיורינג – מודל מופשט למכונת חישוב אוניברסלית אשר מתאר את אופן פעולתו של המחשב; ואת מבחן טיורינג – מבחן הבודק כאמור, האם למכונה כלשהי יש בינה מלאכותית שלא תאפשר להבחין בינה לבין אדם. טיורינג נחשב לאבי מדעי המחשב והבינה המלאכותית. בצד המעשי הוא היה דמות מרכזית במאמץ הבריטי במלחמת העולם השנייה. הוא פיצח את ה"אניגמה", מכונת ההצפנה של הצבא הגרמני, ובכך תרם תרומה מכרעת לניצחונן של בעלות הברית.

ויקהל: יום המנוחה

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אתם. ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש שבת שבתון לה' כל העשה בו מלאכה יומת. לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת. ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' לאמר. (שמות לה, א-ד)

והקדים להזהיר על מצוות השבת להודיעם כי בששת ימי השבוע יעשו מלאכת אלה הדברים מהמשכן וכליו, ולא ביום השביעי שהוא קודש לה'. כי אין מלאכת המשכן דוחה את השבת.

בפרשת "ויקהל" מתחיל הביצוע המעשי של בניית המשכן וכליו. רגע לפני התחלת הביצוע בני ישראל מוזהרים לשמור על השבת כי לדעת אברבנאל מלאכת המשכן לא דוחה אותה.

ואמר: "לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת" להגיד, שלא לבד שאר המלאכות אסורות בשבת אבל גם מלאכת אוכל נפש אסורה בו. כי לא יבערו ביום המקודש הוא אש בשום מקום לאפות את הפת ולבשל את הבשר, כי האש צורך כל מאכל.

התורה מזכירה כדוגמא לאי עשיית מלאכה דווקא את הבערת האש, כדי שבני ישראל לא יחשבו שהיא מותרת לצורך בישול אוכל בשבת.

והוצרך לומר זה אחרי שאמר בכלל: 'לא תעשה כל מלאכה' (שמות כ, ט). לפי שנאמר בחג המצות: 'ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו. ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו' (ויקרא כג, ו-ז) ואין אוכל נפש בכלל. ומפני זה הוצרך

לפרש כאן שאין כן השבת, כי אפילו עשיית אוכל נפש אסורה בו.

הדגש בציווי הכללי "לא תעשה כל מלאכה" בעשרת הדברות הוא לדעת אברבנאל על המילה "כל". מילה זו רומזת לאיסור גורף הכולל גם את בישול האוכל. שכן, במצוות הפסח שבספר ויקרא נזכר ציווי דומה, אלא ששם הוא לא כולל את הבישול.

ואמר: 'בְּכָל מְשֻׁבְּתֵיכֶם' להגיד שאין המצווה הזאת תלויה בארץ, כי אף בחוצה לארץ בכל מושבותיכם חייבים. גם אמר זה מפני שבמקדש יבערו אש ביום השבת על המזבח, לכן אמר כאן 'בְּכָל מְשֻׁבְּתֵיכֶם', למעט את המקדש שאינו בכלל הזה.

התורה הזכירה לדעת אברבנאל את האיסור להבעיר אש בכל מקום בו בני ישראל יתגוררו כדי להגיד שהוא חל גם בחו"ל, וכדי ללמד שאינו חל במקדש. במקדש כן הבעירו אש בשבת - בהקרבת קורבנות.

ומפני שהפסיק הדברים בעניין השבת חזר לעניין הצוואה ממעשה המשכן באומר: 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר'. ואפשר לפרש עוד שבתחילה אמר: 'אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אִתְּכֶם' על מצוות השבת, באיסור עשיית אוכל נפש בו. ובדיבור השני אמר: 'זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר' על מלאכת המשכן וכליו.

אברבנאל שם לב שפעמיים בפתחת הפרשה נזכרת לשון ציווי. הפעם הראשונה נועדה לדעתו לאסור מלאכת אוכל נפש בשבת, והשנייה - את בניית המשכן בשבת.

במבט עכשווי

אברבנאל לומד מהתורה שיום השבת עבור יהודי הוא יום מנוחה אבסולוטי. חל איסור מוחלט לבצע מלאכה כלשהי, ואפילו למטרה קדושה כמו בניית המשכן. גם כיום זכאי עובד בישראל ליום מנוחה שבועי ואפילו של 36 שעות רצופות¹⁸. חריגים לכלל זה נקבעו בתקנות. כך לדוגמא נקבע, כי המנוחה השבועית לעובד בבית חולים או לעובד בשירותי התחבורה הציבוריים תהיה 25 שעות רצופות. המנוחה השבועית לגבי עובד יהודי הינה ביום שבת ולגבי מי שאינו יהודי, הימים המקובלים כיום המנוחה השבועי הם: ימי שישי, שבת, או ראשון. חלה גם חובה לציין בהודעה הניתנת לעובד בתחילת העבודה אצל המעסיק, את יום המנוחה השבועי שלו.

לפי החוק שר העבודה רשאי לקבוע בתקנות לעבודות מסוימות, מנוחה שבועית שתחומה פחות משלושים ושש שעות אך לא פחות מעשרים וחמש שעות רצופות¹⁹. בימי המנוחה הקבועים לא יעבוד בעל בית מלאכה בבית מלאכתו, לא בעל מפעל תעשייה במפעלו ולא יסחר בעל חנות בחנותו. לא ידרוש מהעובד הזקוק לו, לתת התחייבות לעבוד בימי המנוחה השבועית כתנאי לקבלתו לעבודה. עובד שמעסיקו דורש ממנו לעבוד בימי המנוחה השבועית, רשאי להודיע לו לא יאוחר משלושה ימים מיום הדרישה או ההודעה שהוא אינו מסכים לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי איסור שבמצוות דתו שאותן הוא מקיים. במקום עבודה שהוא מפעל או מוסד המופקדים על בטחון הציבור; בעבודה הקשורה בביטחון המדינה או בשמירת בטיחותם, שלומם או בריאותם של בני אדם; בעבודה הקשורה באירוח בבתי מלון; בעבודה הקשורה בייצור חשמל והזרמתו; בעבודה הקשורה בקיום אספקה או שירותים חיוניים; בכל המקרים האלה תותר

העבודה ביום המנוחה אם נקבעה בצו על ידי ועדת שרים וועדת העבודה והרווחה של הכנסת. העבודה תותר מכיוון שאי ביצועה עלול למנוע קיום אספקה ושירותים חיוניים לציבור.

ברוב המדינות המפותחות מרבית האזרחים עובדים בימים שני עד שישי, ואילו ימי שבת וראשון משמשים כימי מנוחה²⁰. עם זאת, באופן כללי, מדינות אינן קובעות את שבת כיום מנוחה רשמי בחוק, ורק חלק מהמדינות קובעות את יום ראשון כיום מנוחה. בעוד במרבית מדינות מערב אירופה יש הגבלות שונות על מסחר ביום המנוחה, במרבית מדינות צפון אמריקה, מזרח אירופה, סקנדינביה, מזרח אסיה ואוקיאניה, לא קיימות הגבלות משמעותיות על מסחר ביום המנוחה. כיום, יש מגמה עולמית של צמצום המגבלות על פעילות מסחר בימי המנוחה.

בשנת 2010 בחורה לא מצאה עבודה בארץ במשך זמן רב בגלל היותה דתייה²¹. הבחורה שירתה בצבא וכאשר חיפשה עבודה מועדפת אחרי שהשתחררה מהשירות, היא לא הצליחה למצוא כי דרשו שתעבוד גם בשבתות ובחגים. לבסוף היא נאלצה לוותר על זכותה לעבוד בעבודה שהשכר עליה היה 150% ושטומנת בחובה את המענק לחיילים משוחררים, והמשיכה לחפש עבודה כלשהי לימות החול. אחרי חיפושים רבים הסכימו לקבל אותה במקום עבודה שכדי להגיע אליו ולחזור ממנו, היא הצטרכה לנסוע יומיום בארבעה אוטובוסים.

פְּקוּדֵי: הנהלת חשבונות

אלה פְּקוּדֵי המשָׁכָן משָׁכָן העֵדֶת אֲשֶׁר פָּקֵד על פי מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בְּיַד אֵיתָמָר בִּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן. וּבְצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטָּה יְהוּדָה עָשָׂה אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. וְאֵתוֹ אֶהֱלִיאֵב בֶּן אַחִיסָמֵד לְמִטָּה דָן חֲרַשׁ וְחָשֵׁב וְרוֹקֵם בְּתַכְלֵת וּבְאַרְגָּמֹן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ. כָּל הַזָּהָב הָעָשׂוּי לְמִלְאכָה בְּכָל מְלָאכַת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זָהָב הַתְּנוּפָה תִּשְׁעֵ וְעֶשְׂרִים כֶּכֶר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כֶּכֶר וְאַלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַע עֶשְׂרֵים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בְּקַע לְגִלְגָּלֹת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכָל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמֵעַלָּה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וּשְׁלֹשֹׁת אֲלָפִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים. וַיְהִי מֵאֵת כֶּכֶר הַכֶּסֶף לְצֻקֹת אֵת אֲדֹנָי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אֲדֹנָי הַפְּרֻכָּת מֵאֵת אֲדֹנָיִם לְמֵאֵת הַכֶּכֶר כֶּכֶר לְאֲדֹן. וְאֵת הָאֶלְף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת וְחֲמִשָּׁה וּשְׁבַע עֶשְׂרֵים וְיָוִים לְעַמּוּדִים וְצִפָּה רְאִשֵׁיהֶם וְחִשְׁק אֹתָם. וַיְנַחֲשֵׁת הַתְּנוּפָה שְׁבַע עֶשְׂרֵים כֶּכֶר וְאַלְפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל. וַיַּעַשׂ בָּהּ אֵת אֲדֹנָי פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֵת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ וְאֵת כָּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ. וְאֵת אֲדֹנָי הַחֶצֶר סָבִיב וְאֵת אֲדֹנָי שַׁעַר הַחֶצֶר וְאֵת כָּל יְתֵדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת כָּל יְתֵדֹת הַחֶצֶר סָבִיב. (שמות לח, כא-לא)

לא הוצרכה תורה לעשות חשבון ומניין ממה שעלתה הנדבה שהרימו בני ישראל למלאכת המשכן וכמה מהדברים אשר נדבו נכנסו במלאכה ההיא, כדי לדעת אם נותרה מהנדבה אחרי השלמת המלאכה מעט או הרבה או מה נעשה ממנו. כי הנה לא יחשבו את האנשים העושים במלאכה ולא ניתנה להם הנדבה במשקל ובמשורה, כי באמונה הם עושים. ומשה היה מאמין לדבריהם כי הם משלהם נדבו גם כן, ואיך ייקחו ויגבּו מתרומת ה' כסף או זהב.

לדעת אברבנאל, לא הייתה התורה צריכה לכאורה לעשות חשבון, כמה כסף וזהב נתרמו לטובת המשכן כמו שעשתה. כי כל בעלי המלאכה שהיו מעורבים בבנייה היו ישרים ואמינים, ולכן לא היה חשש שמא אחד מהם ייקח חלק מהתרומה לעצמו. מה גם, שהם בעצמם תרמו.

אבל בא הכתוב להודיע, שעם היות שהעבירו קול במחנה: 'אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלֶאכֶה לְתִרְוֹמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכְלֹא הָעָם מִהֵבִיא' (שמות לו, ו), הנה על כל זה לא חסר דבר מהצריך למלאכה. וכמו שאמר שם: 'וְהַמְּלָאכָה הַיְתֵה דַיִּם לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ וְהוֹתֵר' (שם ז). ולכך, אחרי שזכר מלאכת המשכן וכליו, הודיע הכתוב מניין המשקל מה שנעשה במשכן, מזהב וכסף ונחושת, ללמדנו שלא חסר דבר, ושהייתה הנדבה דבר גדול ועצום כי אלוהיהם הטובה. והיו האומנים שלומי אמוני בני ישראל במעשיהם. וזה הוא אומר: 'אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן'. רוצה לומר, מנייני הכלים והדברים שנזכרו למעלה בסדר 'וַיִּקְהַל', כי הם פקודי המשכן שנצטוו ונפקדו על פי משה.

בסופו של דבר התורה כן הזכירה כמה כסף, זהב ונחושת נתרמו, כדי להראות עד כמה העם היה נדיב בתרומותיו, ועד כמה היה ממושמע כשנענה לקריאה לתרום. יש בכך גם רמז לסוג מסוים של נס כביכול. הנס היה שכמויות המתכות שנתרמו לא רק הספיקו לבניית המשכן וכליו, אלא אפילו נשאר מהן עודף.

ובעבור שיריעות האוהל נקראים 'מִשְׁכָּן', כמו שכתוב: 'וְאֵת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעוֹת' (שמות כו, א), הוצרך לפרש ולומר כאן 'מִשְׁכָּן הָעֵדוּת'. כי בעבור היות ארון העדות בקודש הקודשים היה נקרא הבית כולו 'מִשְׁכָּן הָעֵדוּת'.

המשכן בפרשת "פקודי" קיבל שם חדש, "מִשְׁכָּן הָעֵדוּת", בזכות לוחות הברית שהיו מונחות לעדות בארון שבתוכו.

שמות

ולפי שבמניין ובחשבון שיעשו בני אדם ישוערו שלוש כתות: הראשון - מי הוא המצווה לעשות החשבון ההוא; והשני - מי הוא אשר עשאו ומנה אותו; והשלישי - מי נתן החשבון לומר: "כך קיבלתי וכך הוצאתי". לכן זכר הכתוב כאן שלושותן, באומרו: 'אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי מִשְׁה'. כי הוא המלך אשר ציווה לעשות החשבון ההוא.

בקרוב בני אדם מקובל שכאשר נערכת מגבית למטרה מסוימת, אלה שעוסקים בה מתחלקים לשלוש קבוצות עיקריות: על הקבוצה הראשונה נמנים המארגנים של המגבית; על השנייה המבצעים אותה בפועל; ועל השלישית – אלה המוסרים לציבור בגמר המגבית דין וחשבון כספי מסודר על תוצאותיה.

וכנגד המונה אותו מניין וחשבון, אמר: 'עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתְמָר'. רוצה לומר, שעשיית חשבונות המקדש ומניינם לכל הוצאותיהם היה מעבודת הלוויים כי להם יאתה. ולכן החשבון הזה נעשה ונמנה ביד איתמר בן אהרן הכהן, כי הוא היה יודע בחוכמת המניין והחשבון.

הלוויים עסקו בפועל בביצוע המגבית, שכן חלק מתפקידם היה לטפל בצד המעשי של ספירת מלאי החומרים שנתרם למשכן. כיוון שלכל מבצע דרוש מנהל, איתמר בן אהרון הכהן שניחן ביכולת חישובית יוצאת דופן, מונה להיות אחראי על הלוויים.

ואומנם מי נתן החשבון הזה אמר שהיה בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, כי הוא עשה את כל אשר ציווה ה' אל משה במלאכה הזאת, ואיתו אהליאב בן אחיסמך שהיה גם כן חכם וחושב ורוקם. כי מפני ששני אלה היו האומנים הראשיים, לכן היו המה נותנים החשבון והמניין הזה, כי הם היו כותבים מה שהביאו העם על צד הנדבה בכל יום, וידעו כמה מהזהב והכסף והנחושת

נכנס בכל מלאכה ומלאכה, ולכן הם נתנו את החשבון הזה.

בסופו של דבר מי שקיבל את הכבוד לדווח כמה חומרים נתרמו יומיום וכמה בסך הכל, היו שני בעלי המלאכה שנבחרו לבנות את המשכן – בצלאל ואהליאב. שכן, הם אלה שהשתמשו בפועל במה שנתרם. שניהם דיווחו בזכות זה שעסקו במלאכת הקודש, אבל את החשבון המעשי בנוגע לכמויות עשו הלוויים שהיו תחת אחריותו של איתמר.

במבט עכשווי

פירושו של אברבנאל בנוגע לאופן בו התנהלה המגבית לבניית המשכן, גרם לי כמי שאינו מצוי בעולם הפיננסי, לעמוד על ההבדל כיום בין מנהל חשבונות לרואה חשבון.

מנהל חשבונות (בקיצור: מנה"ח או מנח"ש) אחראי על עבודת הנהלת החשבונות היומיומית הכוללת בין השאר: הנפקת חשבוניות ורישומן, הכנת משכורות, תשלום לספקים, גביית חובות, רישומי מלאי, התאמות הבנקים ומטלות נוספות התלויות באופיו הספציפי של הארגון. הרישומים נעשים על פי כללים מקובלים, בשיטת הנהלת החשבונות הכפולה או החד צדדית. ובנוסף, מכין מנח"ש את הדיווחים התקופתיים (חודשי או דו-חודשי) לשלטונות המס. בתום תקופה נתונה (בדרך כלל שנת מס, אך רבים עושים זאת בכל רבעון) מועברים רישומיו לביקורת של רואה חשבון, המוכר על ידי השלטונות כגורם מוסמך לאשר, לתקן או לפסול את הרישומים.

כל ארגון נזקק לשירותיו של מנהל חשבונות, ולמעשה החל מהשלב הראשוני של תכנון העסק כבר יש צורך להיעזר בו. כל חנות קטנה, כל יצרן או בעל מלאכה, חברה בע"מ, עמותה, עצמאים גדולים וקטנים, אינם יכולים להתמודד עם ניהול עסקיהם ללא מנהל חשבונות. בעלי עסק

בהיקפים קטנים אינם מעסיקים מנהלי חשבונות במשרה מלאה אלא מוסרים את הניירת שלהם פעם בחודש לבעלי מקצוע. בכל אזור מסחרי ישנם משרדי הנהלת חשבונות הנותנים שירותים מסוג זה.

כשהעסק מתפתח נדרש בו מנהל חשבונות במשרה מלאה, וככל שהיקפי העבודה גדלים - יש צורך להוסיף בתוך העסק מנהלי חשבונות המבצעים תפקידים שונים במחלקות נפרדות. במקרים כאלה יעמוד מעל כולם מנהל חשבונות ראשי, וכשהעסק מורכב ממנים קָשָׁב לו כפופים כל מנהלי החשבונות. החשב הוא בעל מקצוע מיומן (בדרך כלל רואה חשבון) והוא בעל ראייה מערכתית מקיפה.

מנהל חשבונות נושא תפקיד רגיש בעסק, ובדרך כלל יש לו נגיעה ישירה בהוצאות ובקבלת כספים. הוא גם נחשף לסודות העסקיים של העסק, למהלכים שונים הקשורים לבעלים ולעובדים. לכן, יושרו האישי ונאמנותו חייבים להיות מוחלטים ונטולי ספק, עד כדי כך שישנם עסקים רבים המעבירים מועמדים לתפקיד מבחני אמינות כמו בדיקות פוליגרף.

ביצועיו של מנהל החשבונות משפיעים ישירות על העסק. יכולותיו המקצועיות ותוצאות עבודתו משמשים כלי ניהול לבעל העסק ומוכרים על ידי שלטונות המס לצורכי קביעת המס.

רואה חשבון (בקיצור: רו"ח) הוא מי שהוסמך על פי חוק לעסוק במקצוע ראיית החשבון, ותפקידו הוא ביצוע ביקורת על דוחות כספיים ומתן חוות דעת עליהם. לרואה החשבון ידע והשכלה רחבה בתחומי החשבונאות, המסים, המימון, הביקורת החשבונאית ותחומים נוספים הדרושים לביצוע עבודתו. רואי חשבון רבים מועסקים בחברות כחשבים ומנהלי כספים, אך על בעלי תפקידים אלה אין כל חובה חוקית להחזיק ברישיון רואה חשבון. באשקלון, עבודה מקצועית של רואה חשבון הצליחה לגמד את חובו של איש עסקים שנקלע לחובות לרשויות²². האיש, תושב העיר, היה שנים

רבות אדם אמיד שבבעלותו מספר עסקים. לפני מספר שנים החלה דעיכה בהכנסות וברווחיות, ולאט לאט גם מצבו הכספי הפך דחוק. החובות הלכו ותפחו, והאיש שהורגל לרמת חיים גבוהה במיוחד, החל להבין כי המציאות טופחת על פניו. ממעמד של איש שהפרוטה מצויה בשפע בכיסו, הפך לחייב. לאחר שלוש שנים קשות הגיע חובו לרשויות המס למעלה מ- 2.1 מיליון שקלים. בצר לו, פנה האיש לרואה חשבון ממשרד "יניב כהן משרד חכם לעסקים" בבקשה כי יסייע לו. בעבודה מאומצת פירק רואה החשבון את החוב לגורמים ראשוניים. החוב היה מחולק לשומת מס של למעלה מ-400000 שקלים בגין שנת מס אחת, ועוד שנתיים שבהם חוב נוסף של כ-800000 שקלים. מסך חוב כולל של מעל 2.1 מיליון ש"ח, נותר האיש בראשית שנת 2020 עם חוב של כ-10000 שקלים בלבד על שנה אחת, לאחר שרואה החשבון ביטל לחלוטין את החובות בגין השנתיים האחרות.

הפניות לאתרים במרשתת

- 1 קרן דובנוב: "אדל ושמות שאולים אחרים". אתר האקדמיה ללשון העברית (18.10.07).
- 2 דן לחמן: "ההיסטוריה של הכישוף - קוסמים, מכשפות ופגאנים". אתר 'ידע להצליח'.
- 3 דפנה לוי: "יש מכשפות בישראל, אבל הן חיות בסתר". אתר 'ynet' לאישה מגזין' (06.12.31).
- 4 יורם שורק: "המוטיבציה הראשונית לחלוקה מדויקת של הלילה". דף הפייסבוק 'התחברות' (12.11.10).
- 5 יהודה שמחה ולדמן: "מימה". אתר 'המכלול' – האנציקלופדיה היהודית' (19.05.05).
- 6 "מפעל שעוני עדי - יצרני שעונים מאז 1985". אתר 'עדי' – שעוני קבוצת יבנה'.
- 7 "יש הסבר לקריעת ים סוף". אתר 'וואלה, מדור חדשות' (04.01.23).
- 8 גלי וינבר: "חקר הים העמוק מקבל שבריר אחוז מחקר החלל". אתר 'גלובס' (16.05.06).
- 9 "הרשות השופטת". אתר השירותים והמידע הממשלתי.
- 10 ניסן נווה: "מערכת המשפט בישראל - בתי המשפט ובתי הדין לסוגיהם". אתר 'מטח - המרכז לטכנולוגיה חינוכית'.
- 11 משה אדד: "האלימות בהיבט אינטגרטיבי". אתר 'דעת' - לימודי יהדות ורוח'.
- 12 "מדוע דרום אמריקה היא היבשת האלימה ביותר בעולם?". אתר 'טקסטולוגיה - תמיד יש מה ללמוד'.
- 13 איתי אנגל: "בפאבלה של ריו עם גנגסטרים". אתר 'וואלה NEWS' (14.06.20).
- 14 "איך חותכים יהלומים יקרים?". אתר 'אֶאֱוֹרִיקָה'.
- 15 "חיתוך היהלום". אתר 'DiaNoche – Fine Jewelry & Ideal Diamonds'.
- 16 יותם יעקובסון: "הקוהינור - גלגולו של יהלום". אתר 'יותם יעקובסון – הרצאות, הדרכה, צילום, כתיבה' (15.11.17).
- 17 זאב אבירז: "ההבדל בין תבונה לחוכמה". אתר 'מרכז אבירז ללימודי רוח-חומר בהיבט חדשני'.
- 18 "מהי מנוחה שבועית וחופשת חג". אתר משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים.
- 19 "חוק שעות עבודה ומנוחה, תשי"א-1951". אתר 'נבו'.
- 20 "חוקי המסחר והעבודה ביום המנוחה במדינות העולם". אתר 'המכון לאסטרטגיה ציונית'.
- 21 הילה סרוז: "לא מקבלים אותי לעבודה - כי אני דתייה". אתר 'ynet' כלכלה' (10.02.08).
- 22 "בזכות רואה החשבון: חוב של כ-2.1 מיליון הפך לכמה אלפים". אתר 'כאן דרום אשקלון' (20.02.17).